

חַדָּשׁ AV ELUL חַדָּשׁ ROŠ CHODEŠ

VĚSTNÍK ŽIDOVSKÝCH NÁBOŽENSKÝCH OBCÍ
V ČESKÝCH ZEMÍCH A NA SLOVENSKU

Vnitřní strana dvířek původního aronu ha-kodeš s modlitbou pronášenou při vyjímání Tóry
v synagoze ve Kdyni. (K textu na stranách 10–11.)

VÝROČNÍ ZPRÁVA FŽO

Federace židovských obcí v České republice zveřejnila na svých webových stránkách výroční zprávu za rok 2024. Zpráva přináší přehled klíčových aktivit, projektů a událostí, které formovaly život židovské komunity v uplynulém roce. V době rostoucích bezpečnostních výzev se soustředila na ochranu komunity, vzdělávání, péči o památky i podporu seniorů a přeživších šoa. Nechybí ani informace o mezinárodní spolupráci a připomínky zásadních událostí. *fžo*

NÁVŠTĚVA GIDEONA SAARA

S radostí informujeme o stretnutí, ktoré sa uskutočnilo počas oficiálnej návštevy ministra zahraničných vecí Štátu Izrael, pána Gideona Saara 9. júla na Slovensku. Pri tejto príležitosti sa s ministrom stretla delegácia lídrov židovskej komunity. Delegáciu viedol predseda Ústredného zväzu židovských náboženských obcí (ÚŽŽNO) v SR, pán Richard Duda.

Súčasťou tohto rokovania bol aj predseda našej Židovskej náboženskej obce Bratislava, pán Pavol Breiner, ktorý spolu s ostatnými lídrami zastupoval záujmy a hlas celej komunity. Na stretnutí sa ďalej zúčastnili duchovní predstavitelia – hlavný bratislavský rabin Baruch Myers a rabin Miša Kapustin, ako aj výkonný riaditeľ ÚŽŽNO, pán Martin Kornfeld a ďalší zástupcovia komunitného života. Přeživších holokaust zastupovala pani Denisa Nikodémová.

Na stretnutí, ktoré sa konalo za prítomnosti veľvyslanca Izraela v Slovenskej republike, Jeho Excelencie Eitana Levona, naši predstavitelia informovali ministra Saara o živote, aktivitách a súčasných výzvach, ktorým čelí židovská komunita na Slovensku, s osobitným dôrazom na potrebu boja proti všetkým formám antisemitizmu. Zároveň zdôraznili dôležitosť prehĺbovania strategických a priateľských vzťahov medzi Slovenskom a Izraelom.

Minister Saar s veľkým záujmom vy počul postrehy našich zástupcov a vyjadril plnú solidaritu a podporu Štátu Izrael slovenskej židovskej komunite. Ocenil jej vitalitu, súdržnosť a prínos k zachovaniu židovského dedičstva. Súčasťou programu bola aj spoločná návšteva jedného z najposvätnějších miest európskeho židovstva – Pamätníka Chatama Sofera. Tento akt mal hlboký symbolický význam. Návšteva tohto miesta je pripomenutím si bohatých duchovných a historických

koreňov, z ktorých naša komunita čerpá silu dodnes.

ŽNO Bratislava

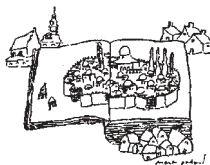
CERTIFIKÁTY UNESCO

Námestek ministra kultury Milan Němeček v červenci slavnostně předal certifikáty UNESCO v rámci programu Paměť světa. Ceremoniál se uskutečnil v prostorách Nostického paláce a certifikáty převzali zástupci institucí, které stály za přípravou úspěšných nominací. Za Národní archiv převzala ocenění zástupkyně ředitele Karolína Šimůnková, za Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy děkan Vladimír Krylov a za mezinárodní nominaci certifikát převzala hlavní kurátorka Židovského muzea Michaela Sidenberg. Společná mezinárodní nominace Kresby a písemnosti dětí v době války v Evropě (1914–1966) vznikla ve spolupráci osmi zemí – České republiky, Francie, Kanady, Německa, Polska, Španělska, Švýcarska a Velké Británie. Koordinaci za ČR zajistilo Židovské muzeum v Praze. Zápis obsahuje autentické kresby, dopisy a deníkové záznamy dětí a mládeže z období obou světových válek. Tato výjimečná sbírka zachycuje dětskou optikou tragické i každodenní události válečných let a přináší silné humanistické poselství, které překračuje hranice států, jazyků i generací. Jde o cenný pramen pro poznání kulturní paměti Evropy a demokratických hodnot sdílených napříč společnostmi. *mk*

KARTOTÉKA TRANSPORTŮ

FŽO darovala na základě darovací smlouvy do Archivu Židovského muzea v Praze kartotéku terezínských transportů. Tuto kartotéku sestavilo v poválečných letech evidenční oddělení tehdejší Rady židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě. Kartotéka byla až do svého předání ve vlastnictví FŽO.

AKTUALITY

Nyní je trvale uložena v Archivu Židovského muzea v Praze, který sídlí na adrese Stroupežnického 290/32, 150 00 Praha 5.

Kartotéční listky z těchto kartoték jsou zpřístupněny ve shodě s platnými pravidly o zpřístupňování archiválií dle Zákona č. 499/2004 o archivnictví a spisové službě a změně některých zákonů.

Fyzické zpřístupnění kartotéčních listků je umožněno v rámci otevírací doby badatelný Archivu Židovského muzea v Praze. Badatelna je otevřena v úterý a čtvrtek 9–12.00 a 13–17.00 s výjimkou státních a židovských svátků. Badatelna je každoročně uzavřena v srpnu.

Objednání do badatelný Archivu ŽMP, případně objednávka skenu kartotéčního listku probíhá prostřednictvím e-mailu: archive@jewishmuseum.cz. *fžo*

HAKAMAT MACEVA

Je to už rok, od kedy nás navždy opustil náš kamarát, výrazný člen našej komunity, prekladateľ, publicista, pedagóg, znalec židovskej literatúry a sochár Valerian Trabalka (1942–2024). Koncom júna sme si ho opätovne pripomenuli pri príležitosti odhalenia jeho náhrobného kameňa na bratislavskom ortodoxnom židovskom cintoríne. Stalo sa tak za prítomnosti početného zhromaždenia mnohých desiatok osôb vrátane viacerých rabínov. Príslušnú liturgickú stránku obradu a odriekania kadiša sa zhostil hlavný bratislavský rabin pán Baruch Myers.

Ze cher cadik livracha.

jjf

OBSAH

Jan Karski (1914–2000) **3**
 Komentář k Tóře **4–5**
 Slova jsou také zbraň – rozhovor s Leonidem Finbergem **6–7**
 Roš chodeš: 35 let **8–9**
 Chodská židovská Kdyně **10–11**
 O komiksovém dokumentárním románu Joanna Sfara **12**
 Výstava Textilní tisk:
 Oděvy a šátky **13, 15**
 Festival Hudba v synagogách plzeňského regionu **14–15**
 Recenze knihy Kde lišky dávají dobrou noc **16**
 O souboru žurnalistických prací Karola Sidona **17**
 Jiří Daniček: Vlaštovky a lišky **18–20**
 Izrael: O světě a respektu **21**
 Výběr z českých médií **22**
 Hlasatel zla. Kanye West, řečený Ye **23**
 Zprávy, kultura, inzerce **24–27**
 Zprávy ze světa **28**

Před 25 lety, 13. července 2000, zemřel Jan Karski, právník, politolog, diplomat, voják, kurýr a emisar podzemního Polska za druhé světové války, který jako jeden z prvních informoval svět o holokaustu.

Životopis Jana Karského představuje nevyčerpatelný zdroj inspirace. V necelých jednadvaceti letech získal na univerzitě titul magistra ve dvou oborech – práva a diplomacie. Poté vstoupil do důstojnické školy, kde jej provázela pověst premiánty. Krátce před vypuknutím druhé světové války pracoval ve svých pětadvaceti letech na polském ministerstvu zahraničních věcí. V září 1939 se účastnil bojů proti hitlerovskému vpádu. Po napadení Polska Sovětským svazem byl uvězněn NKVD, ale podařilo se mu pomoci lsti utéct a už v prosinci se zapojil do konspiračních akcí. Jako člověk obdařený fotografickou pamětí a znalec několika jazyků se stal nejvhodnějším kandidátem pro roli kurýra podzemního Polska, který doručoval polské exilové vládě nejdůležitější informace z domova a přivážel do země tajné instrukce a rozkazy. Při jedné ze svých misí padl do rukou gestapa. Protože nechtěl riskovat, že při brutálním vyšetřování prozradí státní tajemství, pokusil se o sebevraždu. Němci ho udržovali při životě a odvezli ho do nemocnice, odkud ho vysvobodilo polské podzemí. Jakmile se uzdravil, pokračoval v konspirační práci.

OČITÝ SVĚDEK

V roce 1942 odjel do Londýna, aby západní Spojence podrobně informoval o Němci plánovaném vyhlazování Židů v okupovaném Polsku. Od přelomu let 1939/1940 společně se svým bratrem Marianem, důstojníkem a policistou, vypracovávali zprávu o situaci Židů pod německou a sovětskou okupací, již se podařilo doručit polské exilové vládě. Před cestou do Londýna v roce 1942 Karski dvakrát pronikl za zdi varšavského ghetta, aby mohl podat co nejdůkladnější zprávu o tragédii židovské populace. V přestrojení za člena stráže se vydal do tranzitního tábora, odkud Němci převáželi Židy do vyhlazovacích táborů v Sobibóru

a Majdanku. Stal se očitým svědkem holokaustu.

Po příjezdu do Londýna předal zprávu polské exilové vládě, ale kromě toho také sepsal otevřenou výzvu britské vládě a médiím, aby začaly aktivně konat proti německé vyhlazovací mašinerii. Na základě materiálů, které Karski přivezl, formuloval ministr zahraničí polské exilové vlády Edward Raczynski tzv. nótu Raczyn-

INSPIRUJÍCÍ ODKAZ JANA KARSKÉHO (1914–2000)

Pomník Jana Karského ve Varšavě. Foto jd.

ského, jež byla doručena vládám šestadvaceti států, signatářů deklarace Společnosti národů. Raczynski v ní informoval o „nových metodách masového vyvražďování“ a o německých plánech úplného vyhlazení Židů. Byla to první oficiální zpráva jedné ze zemí protihitlerovské koalice o holokaustu. V roce 1943 tato zpráva také vyšla jako brožura, která měla působit na veřejné mínění.

V témže roce Jan Karski odjel ve stejné záležitosti do USA. V červenci, už po povstání ve varšavském ghettu, se setkal s americkým prezidentem F. D. Rooseveltem a předložil mu zprávu o likvidaci polského národa Němci a o vyhlazování Židů. Při pobytu v USA se snažil zainteresovat svými zprávami americká vlivová prostředí včetně médií a filmového průmyslu. Učil se je nazpaměť a při veřejných

apelech se snažil jejich obsah shrnout do několika minut. Jeho informace se však nesetkaly s odpovídajícím zájmem. Mnozí lidé jeho zprávám nevěřili a považovali je za propagandistickou akci polské vlády.

ŽIVÝ SYMBOL

Po válce se Karski nemohl vrátit do komunistického Polska a usadil se v USA. Věnoval se vědecké práci a přednášel na vysokých školách o mezinárodních vztazích a o komunistické ideologii. Napsal také knihy, mimo jiné *Příběh tajného státu* – dílo věnované činnosti Polského podzemního státu, které se v krátké době stalo světovým bestsellerem.

O svých válečných zkušenostech Karski veřejně promluvil až v roce 1978. Do té doby o jeho zásluhách téměř nikdo nevěděl. V průběhu let se tento Polák postupně stal živým symbolem. V roce 1982 obdržel titul Spravedlivý mezi národy (1982) a rovněž nejvyšší civilní vyznamenání Polska a USA – Řád bílého orla (1995) a Prezidentskou medaili svobody (posmrtně v roce 2012). V současnosti je Jan Karski lépe znám za hranicemi než ve své vlasti. Jde o jedno z největších provinění polské historické politiky a omylů vzdělávacího systému. Karski přitom představuje mimořádně cenný zdroj univerzálních myšlenek. V jeho osobě nacházejí své vyjádření všechny vlastnosti a hodnoty, které jsou dnes stejně žádoucí jako v době válečných otřesů. Nejde jen o nesouhlas s bezprávním páchaným na jiných lidech ani o pouhé vyslovení přání, že by se tak nemělo dít. Jde především o aktivní boj za nápravu osudu těch, na nichž se bezpráví podepsalo, o neúnavné hledání pravdy ve veřejné debatě – přes různá protivenství a porážky. Podobné živé symboly jako Jan Karski potřebuje nejen Polsko a Evropa, ale celý svět. Dopustíme-li, aby v propadlišti nepaměti zmizely postavy jako on, jaká nás čeká budoucnost?

PATRYK PALKA

(Patryk Palka je polský historik zabývající se dějinami politického myšlení a redaktor měsíčníku a internetového portálu *Wszystko co najważniejsze*. Přeložil Josef Mlejnek.)

EKEV: ZA CO?

Slovo „ekev“ má ve jméně, příběhu a tajemství nejmladšího z praotců Jaakova neodepsatelný význam „paty“ člověka, přesněji paty staršího dvojčete Esáva. Při porodu ji ručičkou tiskl, jako by tím chtěl zabránit, aby se Esáv narodil dřív než on. Takhle jej viděl jejich otec Jicchak, když přišli na svět, a dal mu jméno Jaakov. Bude zdržovat, tak to asi myslel, protože v takových chvílích vidí každý rodič ve všem budoucnost.

V paršat Ekev však dostává ekev hlubší smysl, než který tane na mysli otci a později Esávovi. Když se dozví, že získal Isti otcovo požehnání, stěžuje si, že ho Jaakov „jaakveni“, řekněme „zajaakovoval“, jako by ho chtěl držet za patu celý život a bránil mu v rozletu. Tím se dostávám k začátku paršat Ekev, kdy už dosud zmínění hrdinové žijí ve svém semeni. *Ekev tišme'un et hamišpatim haele*, říká čtyřicátého roku exodu Moše Jisraeli: *Za to, že budete poslušni oněch zákonů (...) bude Hospodin, tvůj Bůh, zachovávat svou smlouvu a milost, jak přísahal tvým otcům*. Mohl místo „za to“ použít jiného obratu než ekev, ale zvolil „ekev“ ve smyslu „v důsledku“, aby připomněl souvislost s Jaakovovu „patou“. Jsme v Páté knize Tóry, kdy autor, kromě toho, že otevírá čtenáři své nitro, opakuje a osvětluje příběhy, které napsal ve čtyřech předchozích knihách. Chápu proto „ekev tišme'un“ jako zřejmý poukaz na praotce Jaakova, k jehož přímému potomstvu, synům Jisraele, Moše čtyřicátého roku exodu promlouvá. K pokolení těch, kdo se narodili až v poušti.

A za to, že budete poslušni oněch zákonů a budete je uskutečňovat, a Hašem, tvůj Bůh, ti bude zachovávat tu smlouvu a tu milost, jež zapřísáhl tvým otcům, a bude tě milovat, žehnat a množit tě, a žehnat tvým plodům a plodům tvé půdy, tvého obilí, tvého moštu, tvého oleje, stád tvého skotu a houfů tvého bravu na té půdě, kterou se zapřísáhl dát tobě (...) budeš požehnaný mezi národy.

Po těchto slovech následuje škála obrazů, dýchajících jistotou, že „požehnaný mezi národy“ neznamená nejpožehnanější mezi národy, ale jediný požehnaný mezi nimi. Podobně jako je šabat posvěcený mezi sedmi dny stvoření. Existuje konsenzus, že kadoš, svatý, je oddělený od materie světa. Nezdá se přitom, že by Moše rabenu líčil nějakou vzdálenou mytickou dobu, dobu po příchodu Mesiáše nebo budoucí svět. Tato slova se tý-

KOMENTÁŘ K TÓŘE PRO TENTO MĚSÍC

Mark Podwal: *Měsíc av.*

kají pokolení, jehož úkolem je dobýt zemi Jisraele, osídlit ji a budovat. Je to záležitost mezi Mošem a těmi, k nimž mluví. Vzpomeneme-li tak požehnání, o němž mluvil Bůh s Avrahamem, Jicchakem a Jaakovem, které přinášejí národům, jde o požehnání, které vychází z Jisraele jako světlo z něj odražené: kdo totiž požehnanému lidu žehná, je požehnan. Jedině tak, od Stvořitele na Jisrael a od něj na stvoření, přichází v tomto světě Boží požehnání na svět.

Mluví o narážce na sen o žebříku, který Jaakov snil na útěku před Esávem. Žebřík je opřen o Zemi, kde spí Jaakov, a dosahuje do nebe, místa Božího trůnu. Svatý, buď požehnan, stojí přímo nad ním a říká mu: *Tu zemi, na které ležíš, dám tobě a tvému semeni. Tvé semě bude jako prach té země, vyrazí na západ, na východ, na sever a na jih – a tebou a tvým semenem se budou žehnat všechny pozemské rody*. Takže to je fakticky smyslem naší židovské existence, existence národa, který je mezi národy požehnan a které se o něj žehnají.

Připomeňme si proto, jak je sen vykládán. Rozměr člověka je dán halachicky čtyřmi lokty, tj. cca dvěma metry, tak daleko se od mrtvého šíří rituální nečistota. A říká-li Bůh Jaakovovi, že mu dá tu zemi, na které leží, lze to vykládat tak, že země, na které leží, není ani zeměkoule, ani země Jisraele, ale jsou to ony halachické čtyři lokty rozměru člověka. Podle tohoto výkladu jde tedy o zemi, již Bůh slibuje dát Jaakovovi a jeho semeni při jejich návratu z exilu. Tím že se však budou žehnat nebo budou požehnány všechny pozemské rody? Neobjevil se tenhle starý antisemitský midraš omylem ve sbírce židovských midrašů?

Samozřejmě, že si svůj návrat, své vykoupení, představujeme v lepších barvách... Přinejmenším tak, jak to ohlašuje Moše dokonce v paršat Ekev: *Budeš požehnaný mezi všemi národy*, jak už jsme řekli, a mezi vámi a ve tvém dobytku nebude neplodný nebo neplodná. Hospodin od tebe odvrátí každou nemoc, žádnou z egyptských chorob, které jsi poznal, nepošle na tebe, ale na všechny tvé nepřátele. Pozřeš všechny národy, které ti Hospodin, tvůj Bůh, vydává, protože tě měly v úmyslu pozřít (5M 7,12–16). Řeč o čtyřech loktech halacha zní sice sarkasticky, ale pokusíme-li se ji vyslechnout tak, jak byla zamýšlena, zjistíme, že je tomu jako s tímto citátem. Tóra mluví jedním dechem o požehnání a plodnosti, o požehnání a zdraví, o požehnaní a míru, o věcech, jimž nepřikládáme pozornost, dokud máme děti, jsme zdraví a nehrozí-li nám a našim blízkým smrt.

A co více! Všechny mají společnou vlastnost, že jsou trvalé! Proto také upozorňuje Moše své posluchače, ať se podívají na své šaty, na své boty a nohy. S překvapením zjistí, že šaty za čtyřicet let nezvetšely, boty se nerozpadly a ani nohy jim nenatekly. Můžeme měřit metrem s neomezeným počtem nul, anebo něčím, čím lze měřit bez počtu. To je skutečný rozměr člověka v jakékoli souvislosti. Zdánlivě koncentrovaný do jednoho jediného bodu. Při zvětšení v něm objevíme spícího Jaakova. Další zvětšení o nulu to jenom nekonečně opakuje.

Je otázka, co je realita. Král Šlomo říká, že všechno, co bylo, je, a co bylo, bude. Jinými slovy máme skutečnost před očima, a kdybychom dokázali plnit příkaz zabývat se slovy Tóry pro její jméno, objevili bychom realitu, vlastní skutečnost ve skutečném světě. Kdyby nebylo zapotřebí si té změny všimnout, nestálo by za to se loučit s tím, co zmizelo. **EFRAIM K. SIDON**

STÁRNOU A ZŮSTAT MLADÝ**(Dvarim 5M 1,1–3,22)**

Jak stárnout a zůstat mladý? Nejdůkladnější výzkum na toto téma se nazývá Grantova studie, která začala roku 1938 a v rámci níž bylo po osmdesát let sledováno 268 studentů Harvardu. Projekt vedl George Vaillant, jenž chtěl zjistit, co přispívá k trvalému lidského rozvoji. Kromě dalších předpokladů úspěšného stárnutí zmiňuje Vaillant dva, které jsou zásadní i pro Mojžíše. První se nazývá generativita, což je stadium, kdy se starší lidé věnují mladším generacím, starají se o to, co je „přežije“. Druhý významný předpoklad nazývá Vaillant „strážce smyslu“, čímž myslí moudrost, která přichází s vyšším věkem a již si cení spíše tradiční než moderní společnosti. Být strážcem znamená předávat minulé hodnoty budoucím, nepropadat okamžitým náladám a trendům.

Na knize Dvarim, která se celá odehrává v posledním měsíci Mojžíšova života, je pozoruhodné, v jaké formě zestárlého, ale stále oddaného vůdce ukazuje.

Mohl se snadno propadnout do světa vzpomínek, prožívat znovu úspěchy neobyčejného života, kdy ho Bůh vyvolil, aby vyvedl celý národ z otroctví ke svobodě. Anebo mohl naopak přemítat nad svými neúspěchy, především tím, že nevstoupí do země, kam 40 let vedl svůj lid.

Mojžíš se zachoval zcela jinak: před smrtí se věnoval příští generaci, ujal se nové role. Už to nebyl Mojžíš osvoboditel nebo zákonodárce, stal se „Moše rabenu“, Mojžíšem, naším učitelem.

Vyprávěl mladým Izraelitům, kdo jsou, odkud pocházejí a co je čeká, dal jim zákony a učinil to novým způsobem. Už nekladl jako dříve důraz na setkání s Bohem nebo na oběti, ale spíše na zákony v jejich společenském kontextu. Mluvil o spravedlnosti a péči o chudé, o ohledech k zaměstnancům a lásce k cizinci. Položil základy židovské víry mnohem systematictější způsobem než v předchozích knihách Tóry. Učil je lásce k Bohu, a nakonec na smrtelné posteli požehnal všem kmenům. Na samém konci knihy čteme, že ve věku 120 „nebylo jeho oko zakaleno a jeho síla od něj neodešla“ (5M 34,7). Teprve časem jsem pochopil, že se nejedná o popis dvou znaků, ale že spolu souvisejí. Mojžíšova energie neslábla, protože jeho oko nebylo zakaleno, ve smyslu, že nikdy neztratil idealismus mládí, vašeň pro spravedlnost a svobodu.

Z komentářů rabína Jonathana Sackse vybrala a přeložila A. Marxová.

BOHOSLUŽBY**v pražských synagogách av/elul 5785 – srpen 2025****Staronová synagoga**

1. 8. pátek	mincha, kabalat šabat, maariv	19.30 hodin <i>začátek šabatu 20.27 hodin</i>
2. 8. sobota	DVARIM 5M 1,1–3,22 hf: Iz 1,1–27 perek 3	<i>předvečer půstu 9. av 20.42 hodin konec šabatu 21.42 hodin</i>
3. 8. neděle	PŮST 9. AV šachrit	8.15 hodin <i>konec půstu 21.39 hodin</i>
8. 8. pátek	mincha, kabalat šabat, maariv	19.30 hodin <i>začátek šabatu 20.15 hodin</i>
9. 8. sobota	ŠABAT NACHAMU VAETCHANAN 5M 3,23–7,11 hf: Iz 40,1–26 perek 4	<i>konec šabatu 21.28 hodin</i>
15. 8. pátek	mincha, kabalat šabat, maariv	19.30 hodin <i>začátek šabatu 20.03 hodin</i>
16. 8. sobota	EKEV 5M 7,12–11,25 hf: Iz 49,14–51,3 perek 5	<i>konec šabatu 21.13 hodin</i>
22. 8. pátek	mincha, kabalat šabat, maariv	19.30 hodin <i>začátek šabatu 19.49 hodin</i>
23. 8. sobota	REE 5M 11,26–16,17 hf: Iz 54,11–55,5 perek 6 předvečer Roš chodeš elul	<i>konec šabatu 20.58 hodin</i>
24. 8. neděle	1. den Roš chodeš elul	<i>začátek troubení na šofar</i>
25. 8. neděle	2. den Roš chodeš elul	
29. 8. pátek	mincha, kabalat šabat, maariv	19.30 hodin <i>začátek šabatu 19.35 hodin</i>
30. 8. sobota	ŠOFTIM 5M 16,18–21,9 hf: Iz 51,12–52,12 perek 1	<i>konec šabatu 20.42</i>
5. 9. pátek	mincha, kabalat šabat, maariv	19.20 hodin
6. 9. sobota	KI TECE 5M 21,10–25,19 hf: Iz 54,1–10 perek 2	<i>konec šabatu 20.26</i>

Vysoká synagoga*Ve všední dny šachrit v 8.30 hodin, mincha ve 14 hodin.**Šacharit v pondělí a ve čtvrtek v 7 hodin.**O šabatu mincha ve 13.40 hodin.***Jeruzalémská synagoga***Bohoslužby se konají každou sobotu a o svátcích od 8.45 hodin.*

SLOVA JSOU TAKÉ ZBRAŇ

Rozhovor s ukrajinským nakladatelem Leonidem Finbergem

Od začátku ruské agrese proti Ukrajině odešla téměř čtvrtina lidí z židovské komunity za hranice. Nakladatel Leonid Finberg, který v 90. letech 20. století kyjevskou obec obnovoval, ale zůstává. Vydává almanach Jehupec a knihy o ukrajinské a světové historii. Redaktoři museli na frontu, Rusové zničili tiskárny, ale knihy se kupodivu prodávají mnohdy lépe než před invazí. I o tom mluví v rozhovoru, který s ním autor pořídil v dubnu 2025 v redakci nakladatelství Duch i litera v Kyjevě.

Jaké to je vydávat knihy v době, kdy se vaše země brání ruské agresi?

Pokračujeme v práci. Je to náš příspěvek ke společnému boji. Bohužel ani já, po starší člověk, ani naše redaktorky nemůžeme jít s kulometem na frontu. Současně chápeme, že slova jsou také zbraň. Vzhledem k tomu, že vydáváme převážně non-fiction literaturu, snažíme se volit témata publikací tak, aby byla dnes relevantní. Připravujeme například k vydání knihu o psychologické pomoci lidem během války. Vydali jsme několik dětských knih, které se snaží válku vysvětlit malým čtenářům. A v těchto dnech vychází ukrajinský překlad knihy českého historika Petra Blažka *Živé pochodně v sovětském bloku. Politicky motivované případy sebeupálení v letech 1966–1989*.

Tiskárnu v Charkově, se kterou jste spolupracovali, ale Rusové rozbombardovali...

Tiskárny skutečně představují velký problém. Podle mého odhadu jich nyní funguje na Ukrajině tak polovina oproti době před válkou. Některé byly poškozeny bombardováním, jiné musely zavřít, protože přišly o zaměstnance nebo to nezvládly finančně.

Jak se vám daří držet nakladatelství nad vodou v personální rovině?

To je také složité. Celá řada našich zaměstnanců, zejména mužů, nyní slouží v armádě, někteří z nich jsou přímo na frontě. Například můj zástupce, Oleksij Sinčenko, byl nejprve dobrovolníkem a nyní je velitelem roty. Celé tři roky bojuje na těch nejexponovanějších místech v první linii. Ale nějak to zvládáme, vydáváme dál. A kupodivu, naše

knihy se neprodávají hůř než před válkou.

Nakladatelství Duch i litera patří na Ukrajině v oboru historické a společenskovědní literatury mezi ty nejprestižnější. Kdy a za jakých okolností jste ho založili?

To už bude skoro třicet let. Byl to nápad mého starého přítele filozofa a historika

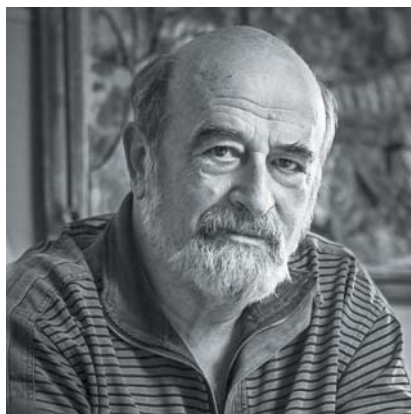

Foto archiv.

Konstantina Sigova, který je v současné době ředitelem nakladatelství. Prvních pět nebo šest let jsme dělali takové malé krůčky, učili jsme se. Tehdy na Ukrajině žádná soukromá nakladatelství neexistovala. V oboru filozofické a historické literatury, která za sovětských dob v ukrajinštině nevycházela vůbec, chyběli překladatelé. Museli jsme dát dohromady redaktorský tým a vychovat si je. To trvalo roky. Teprve po deseti letech jsme začali publikovat víceméně profesionálně. Teď je naše literární produkce srovnatelná s produkcí v jakékoli evropské zemi.

Jak jste se k nakladatelské profesi dostal vy osobně?

Vzděláním jsem inženýr a 25 let – jak tomu říkám, ve svém prvním životě – jsem se věnoval různým technickým profesím. Už na konci 80. a začátku 90. let jsem však byl aktivní v humanitních oborech, byl jsem členem redakční rady časopisu *Filozofické a sociologické myšlení*. Měli jsme tam velmi silný tým, s některými lidmi z okruhu toho časopisu jsme dodnes přáteli. Mnozí z nich již tehdy patřili mezi nejlepší ukrajinské filozofy a sociology a já, amatér, jsem se

od nich učil. Postupně jsem se dostal ke špičkovým specialistům, kteří se zabývali například nacistickým Německem, totalitní Čínou, a zároveň k disidentům – a jejich práce jsme v tom časopise publikovali.

Vydáváte také judaika, ročenku židovské obce...

Na začátku 90. let začaly na Ukrajině vznikat různé politické strany, spolky a sdružení, včetně židovských. Byl jsem jedním z těch, kteří organizovali aktivity místní židovské obce. Začali jsme například vydávat almanach *Jehupec* a publikace se židovskou tematikou. Ke dnešnímu dni jsme jich vydali zhruba 150 a bohužel téměř nemáme konkurenci. Jiná nakladatelství vydají jednu, dvě nebo tři takové knihy ročně, zatímco my někdy i okolo dvaceti. Almanach *Jehupec* vychází dodnes. Právě připravujeme 36. číslo.

Vydali jste také knihy o antisemitismu v době Sovětského svazu. V jaké situaci se kyjevská židovská komunita nacházela ke konci sovětské éry?

Antisemitismus byl za sovětské éry velmi silný zejména bezprostředně po válce, kdy probíhaly známé antisemitské procesy s lékaři, se členy „židovského výboru“. Později byl skrytý, ale stejně bylo pro Židy těžké například získat dobrou práci nebo se dostat na vysokou školu. Já sám jsem dělal přijímací zkoušky na Polytechnický institut čtyřikrát, a to na dálkové studium. Takový byl osud téměř všech Židů. Během přijímacích zkoušek nám dávali řešit úkoly, které řešení neměly. Posílali tam speciálně vyškolené zkoušející, kteří měli za úkol Židy vyhodit. Stejně tak to bylo s prací. Sovětský tisk navíc publikoval antisemitské texty, zejména bezprostředně po válce. Ale i později k takovým věcem pravidelně docházelo. Opět to zesílilo v souvislosti s tím, jak se sovětské Židy pokoušeli ve velkém emigrovat do Izraele – to bylo již v 70. a 80. letech. Tehdy se tomu říkalo „antisio-nismus“, ale v podstatě to byl stále ten-ž antisemitismus.

Jaký byl příběh vaší rodiny Finbergů?

Jednoho ze svých dědečků si ještě pamatuji, byl ševcem. Moje babička zemřela, když jsem byl hodně malý. Dědečka z druhé strany jsem neznal vůbec, protože zahynul v roce 1941.

Zabili ho Němci?

Ano. Byl povolán do „domobrany“. Do-stali jednu pušku na deset osob, a takto se museli před Kyjevem postavit německým tankům. Během nacistického dobývání Kyjeva a po jeho obsazení zahynulo až půl milionu lidí. Jedním z nich byl můj dědeček. Maminka říkala, že když odcházel, věděl, že jde na smrt. Jeho žena, moje babička, s námi dlouho bydlela, vychovávala nás, pomáhala nám. Byla to svatá žena, velká osobnost, pro mě velmi důležitá.

A rodiče?

Můj otec pracoval během druhé světové války v Moskvě v továrně na letadla, kde byl zraněn při výbuchu. Když se vrátil do Kyjeva, jeho byt byl obsazen. Otec byl dělník, přišel do práce a řekl, že nemá kde bydlet, že mu byt zabral nějaký milicionář. Byl to rok 1943, již po osvobození Kyjeva. Jeho kamarádi vzali kladiva, klíče a vykopli toho policistu z bytu. Matka mi vyprávěla, že po příjezdu do Kyjeva krátce bydleli v zemljance. Také že pracovali na odklizení sutin na Chřeščatyku (*hlavní třída v Kyjevě, pozn. autora*) spolu s německými válečnými zajatci.

Po válce se tatínek jako kvalifikovaný dělník zabýval montáží továren, které do Kyjeva celé přivezli z Německa, ale bez dokumentace, a tak nikdo nevěděl, jak je znovu postavit. Většina důležitých továren, a nejen kyjevských, byla přivezena z poraženého Německa. Pak je zase rozebrali a odvezli do Ruska, na Sibiř. Otec se věnoval instalaci pekáren, podílel se na rekonstrukci továren jako Arsenal a tak dále... Vůbec jsem ho jako malý nevidal: když jsem se probudil, už byl v práci, a když se vracel, už jsem spal. Až později jsem s ním začal trávit více času.

Sovětské antisemitské procesy se ho nedotkly?

V určité fázi byl členem komunistické strany. Jednou jsem se ho zeptal, jestli ve fabrice mluvili dělníci o stalinských procesech. Otec odpověděl: „Jak jsme o tom diskutovali? Partorg (*politruk, pozn. autora*) řekl, že musíme Stalina podpořit. Zvedli jsme ruce a hlasovali.“ Nebyl to žádný intelektuál. Byl to slušný člověk, kvalifikovaný dělník. Jediný problém byl jeho původ.

Jaká je situace židovské obce na Ukrajině dnes?

Židovská obec se zformovala po vyhlášení ukrajinské nezávislosti. Předtím

v organizované podobě neexistovala, nikdo se nesměl sdružovat – ani Ukrajinci, ani Židé. Spolky a sdružení, včetně židovské obce, se zrodily až po získání nezávislosti. Docela dobře se na začátku etablovala, protože přišla pomoc od Židů z celého světa a od Státu Izrael. Renovovaly se synagogy, které byly dříve uzavřené, otevřelo se asi čtyřicet židovských škol, obnovily se chesedy – specializované zdravotnické organizace. Židovská obec na Ukrajině funguje dobře, bez diskriminace, v závislosti na možnostech každé její součásti. V době války emigrovala nebo dočasně odešla za hranice možná čtvrtina židovské komunity, což je ale procentuálně podobné i u ostatních obyvatel Ukrajiny, zejména lidí z východních a jižních regionů. Co bude dál? Myslím, že židovská obec již nebude tak početná jako před válkou.

Kolik lidí tvoří ukrajinské židovské společenství?

Těžko říct. V sovětských dobách se to dalo spočítat, protože lidé měli svůj židovský původ v občanském průkazu. Nyní je to složitější. Odhaduji, že na Ukrajině žije několik set tisíc Židů.

Jste v kontaktu s izraelskými institucemi? Pomáhají vám v těchto těžkých časech při vydávání židovské literatury?

Pokud budeme mluvit čistě o vydávání judaik, podporují nás evropské nadace a také židovské nadace z mimoevropských zemí – například Rothschildova nadace, Univerzita v Torontu, House of Europe. Izrael nám moc nepomáhal, nejsme jejich sférou zájmu. Izraelci se snažili hrát nějaké diplomatické hry s Ruskem a přivírali oči nad tím, jak antisemitské Rusko je. Existovaly individuální kontakty a ty rozhodně trvají – s vědci, přáteli či příbuznými. Ale od státu nic nedostáváme. Ostatně je to malý stát, který se potýká s vlastními problémy, které nejsou o nic menší než ty naše.

Můžete nám říct něco o své sbírce psacích strojů, kterou máte v kyjevské redakci?

Před lety jsem si uvědomil, že lidé přestávají psací stroje používat. Navrhl jsem našim autorům a jejich potomkům, aby nám psací stroj darovali. Jako vždy v podobných případech to vyvolalo efekt sněhové koule. Někdo přijde a říká: „Do takové společnosti jako u vás svůj psací stroj rád dám.“ Tak se nám podařilo shro-

máždit asi čtyřicet psacích strojů, které kdysi patřily nejvýznamnějším ukrajinským spisovatelům, disidentům, filozofům, historikům atd. Máme tu i staré psací stroje s hebrejskou nebo arménskou klávesnicí – a také psací stroj židovského spisovatele a velkého sběratele folkloru Mojseje Beregovského.

Kteří jsou vaši oblíbení autoři?

Je jich hodně. Mezi těmi domácími to jsou Olena Stjažkinová, Tamara Vronská a Dmytro Stus, který vydal velmi zajímavou knihu o svém otci. Nebo Andrij Pavlišin, který pro nás i hodně překládá z polštiny, Josyf Zisels, Myroslav Marynovyč. A z těch zahraničních – David Sutter, Bruno Schulz, Stanisław Jerzy Lec. Ve výčtu by se dalo klidně pokračovat. Jsem rád, že jsme mohli většinu z nich vydat.

Vydáváte i Timothyho Snydera. Znáte se s ním osobně?

Ano. Snyder jezdí do Kyjeva poměrně často, naučil se dokonce ukrajinsky. Je jedním z nejbrilantnějších historiků naší doby a myslím si, že je pro Ukrajinu velkým požehnáním, že se zabývá právě našimi dějinami a dějinami východní Evropy, a že je demokraticky a liberálně smýšlející člověk. To je obzvláště důležité dnes, kdy se svět obrátil vzhůru nohama a objevily se antidemokratické trendy, kdy se i ta po staletí nejdemokratičtější země světa stává zemí antidemokratickou.

Je velmi těžké předvídat, co se v dohledné době v USA stane, ale nic dobrého to podle mě nebude. Je to smutné, je to nějaká civilizační chyba, že osud světa závisí na jednom člověku nebo skupině lidí. Tak to bylo ve 30. letech s Hitlerem, tak to je s Putinem, a dnes jsou takové trendy i v jiných zemích, včetně Ameriky. Ještě není všechno jasné, ale fakt, že vůdce jejich země staví na stejnou úroveň obětí a násilníka – to je bezprecedentní.

STANISLAV ŠKODA

(Překlad z ukrajinštiny Anna Chlebina. Rozhovor vyšel v delší verzi také v časopise *Paměť a dějiny* 2/2025.)

Leonid Finberg (1948) je ukrajinský nakladatel, sociolog a kulturolog, ředitel Centra pro studium dějin a kultury východoevropských Židů při Kyjevsko-mohyljanské akademii a šéfredaktor nakladatelství Duch i litera a almanachu židovské obce *Jehupec*.

ROŠ CHODEŠ: 35 LET

Měsíčník v nové podobě vychází od července 1990

Zdá se neuvěřitelné, že už je to 35 let, kdy v červenci 1990 vyšel dosavadní *Věstník židovských náboženských obcí v ČR a na Slovensku* v nové grafické podobě (kterou navrhl akad. malíř Aleš Krejča) a pod názvem *Roš chodeš* (tedy hlava měsíce, nový měsíc). Hebrejské jméno často vzbuzovalo a vzbuzuje údiv (ještě nyní občas přijde list s adresátem „Vážený pan Roš chodeš“). Zakladatelskou redakci tvořili Jiří Daniček (šéfredaktor) a jeho zástupce, historik a editor Tomáš Pěkný. *Rch* měl 12 stran (o čtyři více než *Věstník*), tiskl se černobíle a stál 2 Kč, postupně přibývalo stran, grafické i tiskové kvality. Svobodnější obsah měla už předchozí čísla starého věstníku, od ledna 1990. Ale novou grafikou, názvem a větším počtem stran se list od minulosti odrazil symbolicky a prakticky s tím, že *Roš chodeš* měl být (a snad se to daří dodnes) časopisem pestrým, živým, věnujícím se nejrušnějším tématům spjatým s židovstvím.

NESAMAZŘEJMÁ EXISTENCE

Co tedy našli čtenáři v prvním čísle *Roš chodeš*? Vlastně je to pozoruhodné čtení, neboť jako se celá společnost vracela do normálních, ideologií nezmrzačených dějin, navracelo se

stal do jisté míry kronikou dění a z dnešní perspektivy dokládá atmosféru 90. let: vůli začít znovu, energii, snahu napravit, co bylo možné. Jakkoli se občas jeví, že počáteční radost a rozlet zesláblý, ze současného pohledu můžeme náležitě ocenit, co všechno se za ta léta podařilo a že to s ohledem na „startovní podmínky“ nebylo vůbec samozřejmé.

Nelze vyjmenovat veškerá témata, události a místa, jimž se časopis za ta léta věnoval, všechny spolupracovníky v Česku, na Slovensku, v Evropě i zámorí, lidi, o jejichž podivuhodných osudech jsme psali nebo kteří nám laskavě poskytli rozhovor a mnozí z nich už nejsou mezi námi. Výročí se bohužel nedomákal ani náš kolega, Tomáš Pěkný. Velký dík patří určitě vám, čtenářům, kteří list podporujete.

Na obálce *Rch* 7/1990 začínal jeden z projevů, které prezident Václav Havel pronesl při své návštěvě Izraele na jaře 1990, konkrétně se jednalo o poselství otištěné v úvodu anglického katalogu k výstavě *Where Cultures Meet – The Story of the Jews*

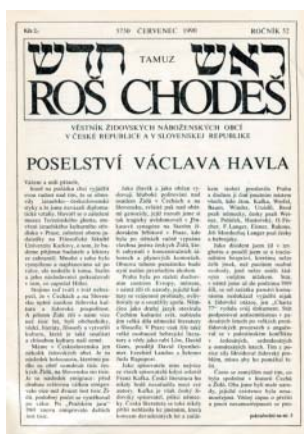
nebezpečí, že v Čechách a na Slovensku úplně zanikne židovská kultura a židovská pospolitost“), a rozvedl podobné rysy českého a židovského národa: „Často se zamýšlím nad tím, co bylo společné v historii Čechů a Židů. Oba jsme byly malé národy, jejichž existence byla nesamozřejmá. Věčný zápas o přežití a pocit nesamozřejmosti se promítaly do kultury obou národů, do jejich chování. Spisovatelé a filozofové se ujímali role politiků, v obou národech se tradičně pěstovala úcta ke knize, v níž se uchovával jazyk a tradice živé. Zejména pak úcta ke knize knih, Bibli.“

V rubrice Aktuality nalezneme stanovisko tehdejší Rady židovských náboženských obcí v ČR a pražské židovské náboženské obce podepsané jejími tehdejšími předsedy, dr. Desiderem Galským a PhMr. Karlem Wassermannem, v němž se vymezují vůči obsahu článku Židé a svět, který otiskl (již neexistující) křesťanský list *Mladá demokracie* a napsal ho

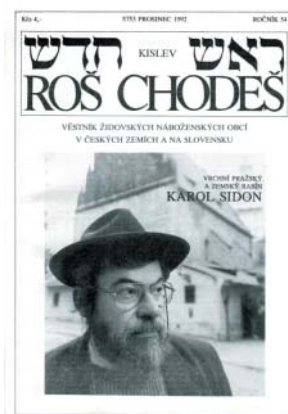
Vladimír Janík. V článku se mj. tvrdí, že pogromy jsou logickým důsledkem židovské rozpínavosti a že Židé si „vždy znovu tkají na katastrofu“ (což je názor, který lze slyšet dodnes).

ZNIČENÉ PAMÁTKY

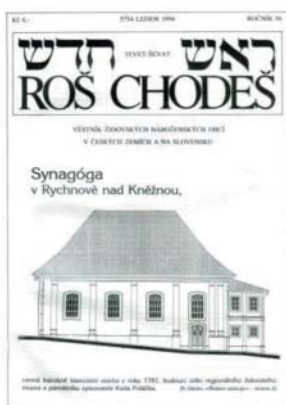
První *Rch* dále zpravuje o vzniku skupiny Tereziňská iniciativa, jejímž členy byli bývalí vězni tereziňského ghetta. Po dlouhých letech,

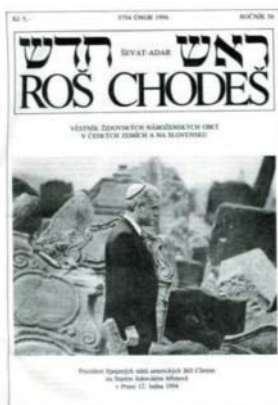
První číslo měsíčníku *Roš chodeš*.

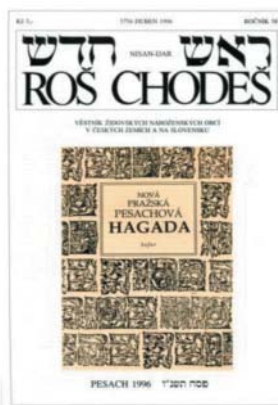
1992: Karol Efraim Sidon se stal vrchním pražským a zemským rabínem.

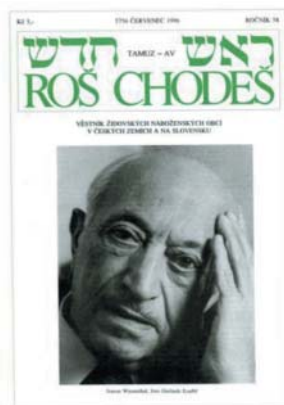
1994: Začala rekonstrukce synagogy v Rychnově nad Kněžnou, rodném městě Karla Poláčka.

1994: Prezident USA Bill Clinton na Starém židovském hřbitově v Praze.

1996: V nakladatelství Sefer vyšla Pesachová Hagada.

1996: Simon Wiesenthal dostal čestný doktorát Palackého univerzity v Olomouci.

do nich i židovské společenství, možná ještě intenzivněji než to většinové. Časopis se

dent účastnil. V textu vyjádřil obavu, která se našťastí nenaplnila („Stojíme tváří v tvář

kdy totalitní vlády připomínaly osud československých Židů za holokaustu jen velice

sporadicky a Terezín byl v obecném povědomí jen Malá pevnost, se tato skupina rozhodla udělat vše pro to, aby byla genocida místního židovského společenství náležitě zmapována.

Historik Jiří Fiedler shrnul v textu Co dál se hřbitovy devastaci židovských pohřebišť, způsobenou nacismem, ale pokračující i po válce, a jak píše autor v roce 1990, „mnohde pokračuje do dneška“. „Dnešní stav existujících hřbitovů v ČR není celkově nijak radostný. Jen jedna třetina (asi 110) jich je poměrně v dobrém stavu bez katastrofálních devastací (...). Dvě třetiny našich hřbitovů (asi 240) zůstávají zcela opuštěné, bez dozoru a bez ochrany a jejich náhrobky i budovy jsou snadnou obětí vandalů a kořistníků.“ Dodejme, poté co se v rámci restituce obecního židovského majetku hřbitovy, synagogy a rabínské domy vracely jednotlivým židovským komunitám, stav většiny z nich se neporovnatelně změnil, lze říci, že byly zachráněny téměř na poslední chvíli.

Vzhledem k tehdejší absenci základní judaistické literatury pokračoval seriál ABC judaismu a Vladimír Sadek se věnoval cyklu o kabalistickém učení o sefirách.

ZE SVĚTA

Zatímco dnes jsou Zprávy ze světa i při velkém množství internetových zdrojů v podstatě monotematické, zaměřené na válku v Gaze a silící antisemitismus, tatáž rubrika před 35 lety odrážela jiné dějinné zvraty: blížící se sjednocení Německa (k čemuž došlo na podzim 1990), větší iniciativu zemí Sovětského svazu (který se rozpadne za rok půl), ale také otevřené projevy antisemitismu v SSSR a zemích bývalého východního bloku. Hodně se psalo o navazování kontaktů někdejších sovětských satelitů se Státem Izrael a o masivní židovské emigraci do židovského státu, jenž tehdy čítal 4 500 000 osob, z toho 81,5 procenta Židů.

Čteme také například, že tibetský duchovní vůdce se setkal se skupinou amerických rabínů (dalajlama toho roku poprvé přijel do Prahy na pozvání V. Havla), že zástupci Amerického židovského výboru jednali ve Vatikánu s papežem Janem Pavlem II. o znepokojivém oživení antisemitismu

v Sovětském svazu a ve východní Evropě a o otázce diplomatických styků Vatikánu s Izraelem (budou navázány v roce 1993). Papež při té příležitosti zavzpomínal na „karakovskou židovskou obec, jak ji znal z dětství“. Rumunsko zrušilo kvóty na počet osob, kterým bylo povoleno opustit zemi a byly také zrušeny poplatky za každého židovského vystěhovalce do Izraele (minimální suma za rumunského imigranta byla 2000 dolarů, za lékaře či vědce mohl Izrael platit až 25 tisíc dolarů).

VÝMĚNA NEBO ZA HOTOVÉ

O tři čísla později, tedy v říjnu 1990 čteme, že v Londýně se sešli přední britští odborníci

na židovskou problematiku a zabývali se osudem židovských komunit ve střední a východní Evropě. Rozhodovali, zda se má podpořit snaha o jejich činnost, nebo ne, neboť by se jednalo o „umělé udržování života neschopných komunit“.

V rámci setrvalé emigrace sovětských Židů přibýlo po Budapešti, Bukurešti

a Varšavě jako tranzitní místo pro emigraci i Finsko (celkem odejde ze SSSR do Izraele na milion Židů a jejich blízkých) a na povolení k odchodu čekalo v Addis Abebě na 18 tisíc etiopských Židů (celkem jich odejde v 90. letech na 40 tisíc).

Listopadové číslo roku 1990 zpravuje, že v Moskvě se sešli sovětský prezident M. Gorbačov, izraelský ministr financí J. Modai a ministr energetiky J. Neeman. Mělo dojít k obchodní dohodě, na jejímž základě měl SSSR dodávat Izraeli ropu a na oplátku získávat ovoce a zeleninu. Následuje informace, že rozvoji vzájemného obchodu stojí v cestě řada překážek – „zdlouhavé byrokratické procedury na sovětské

straně, a především fakt, že sovětská obchodníci dávají přednost výměnnému obchodu, zatímco izraelští platbě za hotové“.

MÍSTO V LESE

To, že obnovení židovské komunity a židovského života po roce 1989 nebylo úplně jisté, dokládá i text v zářijovém čísle *Rch* téhož roku. Jmenuje se Miesto v lese a napsal ho náš bratislavský korespondent Jaro Franek, jehož texty o neblahém vývoji současné

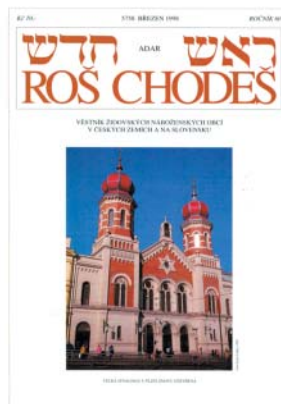
situace na Slovensku možná sledujete. Tehdy připomněl chasidskou legendu o mizející paměti a naději,

tedy o určitém místě v lese, díky němuž ti, kdo ho dokázali nalézt a rozdělat tam oheň, odvrátili katastrofu a způsobili zázrak, a k zázraku nakonec stačilo i to, že i když ono místo neuměli nalézt a zapomněli nutné modlitby, ale uměli alespoň promluvit o hrozcím nebezpečí.

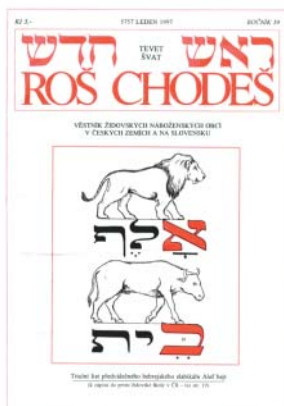
Franek zavzpomínal na setkání s Václavem Havlem, jenž shodou okolností pomáhal jeho synovi v létě roku 1989 na skrytém místě na kraji lesa rozdělovat oheň. A tak autor uzavřel text slovy: „Pane, vyšli jsme na dlouhou cestu, skoro jsme zapomněli své tradice, máme zničenou vodu i půdu, zastaralý průmysl a nedostatek peněz, nevíme ani, zda dokážeme pracovat jako naši předkové. Ale máme důvěru v budoucnost. Stačí to?“

Před 35 lety to stačilo; musíme se tedy snažit, abychom si důvěru a víru v budoucí časy uchovali i nadále.

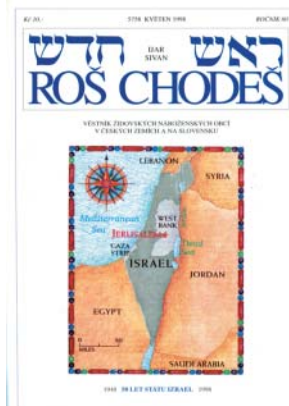
ALICE MARXOVÁ

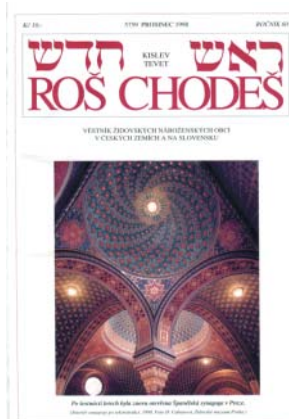
1998: Po rekonstrukci se otevřela Velká synagoga v Plzni.

1997: Konal se zápis do 1. třídy Lauderovy školy, první židovské školy v ČR.

1998: 50 let od vzniku Státu Izrael.

1998: Po rekonstrukci se otevřela Španělská synagoga, součást ŽM v Praze.

CHODSKÁ ŽIDOVSKÁ KDYNĚ

Synagoga, mikve a příběh dvou doktorů

Možná si ještě někteří čtenáři vzpomenou, že jsme loni v časopise otiskli několik námětů na letní a podzimní výlety. Týkaly se především jižní části Plzeňského kraje, Mirošova, Dolní Lukavice, Spáleného Poříčí či Nebílov, kraje plného zámků a úrodných polí, jež dalo dnešní podobu zejména baroku, to baroko, které Václav Černý označil za „poslední vážné slovo staré Evropy“. V jeho závětrí či stínu se tu a tam na Plzeňsku uchytily a přetrvávaly jednotlivé židovské rodiny, ze kterých časem vznikaly větší židovské pospolitosti a někdy i židovské obce, jak to do svědčují osamělé židovské hřbitovy a v menší míře i dochované synagogy. Ty, na rozdíl od hřbitovů, už jen málokdy slouží účelu, k němuž si je venkovští Židé postavili a vyzdobili.

Plzeňsko je ovšem kraj překvapivě rozmanitý a mnohotvárný. Patří k němu i poměrně rozsáhlé území na česko-bavorském pomezí, česká část Českého lesa, který se u německých sousedů jmenuje *Böhmischer Wald*, i populární Chodsko, kraj Psohlavců a dudáků. Tak o něm psal dobrý spisovatel a částečný antisemita Jindřich Šimon Baar i Alois Jirásek, který v románu *Psohlavci* vylíčil osud a vzdor

Boží soud: „Lomikare, Lomikare, do roka budeme spolu stát před soudní stolicí boží, hin sa hukáže, hdo z nás.“ On totiž Kozina mluvil chodsky.

Synagoga ve Kdyni postavená v letech 1862–1863.

A také se hukázalo. Do roka a do dne byl Lomikar v pánu. Zjevil se mu právě Kozina. Tradovalo se, že když hráli ve Smrči u Železného Brodu ochotnické představení na toto téma, vypadl představitel Koziny nějak z role, a Lomikar, aby zachránil situaci, obrátil se na hraběnku Lomikarovou a své dcery dotazem: „Holky, holky, vy ste řáký bledý – nebyl tady Kozina?“ „Byl tatínku,“ zašeptala hraběnka. Lomikar se ihned poroučel a diváci aplaudovali vestoje.

ŽIDÉ VE KDYNĚ

Ale národopis, i když je Chodsko v Čechách jeho důležitým centrem, není protentokrát hlavním důvodem, proč se vydáme téměř až do hraničních hor a k Všerubskému průmysku, do Kdyně. V tomto malém městečku, které bylo důležitým centrem textilního průmyslu (v roce 1678 tu byla založena první textilní manufaktura v Čechách, v níž brzy poté pracovalo na 200 lidí a pro ni dalších 1400 domácích tkalců po kraji; v roce 1825 zaměstnávala přádelna na 500 lidí a přes 6400 domácích tkalců a roku 1853 je pokládána za největší továrnu na Plzeňsku), byla také zajímavá a prosperující židovská obec.

Židé přišli do Kdyně v roce 1635 za Wolfa Wilhelma Lamingera z Albenreuthu, Lomikarova otce, který jim byl údajně nakloněn. Následující vrchnost, hrabata ze Stadionu, se pokusila Židy vyhnat, ale díky liberalizovaným podmínkám neuspěla. Zdejší Židé, tak jak

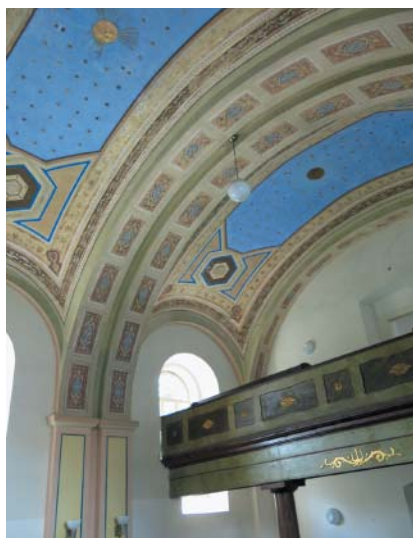
to bylo obvyklé i jinde, se živili převážně obchodem. Dobytčí trh ve Kdyni, ve své době proslulý, organizovali Židé. Ve Všerubech a okolí zase zajišťovali výrobu krabiček od sirek, které přinášely místnímu obyvatelstvu obživu.

SYNAGOGA

V letech 1862–1863 si Židé ve Kdyni postavili v neorománském slohu synagogu, která se, jako jedna z mála v západních Čechách, dochovala a zůstala včetně mobiliáře a výmalby téměř v původním stavu. Zasvěcena byla 21. ledna 1863. Slavnostní otevření, jak uváděli pamětníci, bylo doprovázeno velkolepou oslavou za účasti obyvatel Kdyně a okolí. Po slavnostním otevření se konala velká večeře a ples.

Se synagogou souvisí obecní dům. V přízemí bydlel rabín a byla zde i jeho kancelář. V prvním patře se nacházela židovská škola s vyučujícím jazykem německým. Chodilo do ní až 40 žáků ze Kdyně a okolních obcí Kouta, Prapoříště a Hlubokého. A nejenom Židů, navštěvovaly ji i děti z nežidovských, převážně českých rodin, které se tam měly zdokonalit v němčině.

To všechno a mnohem více se mohou návštěvníci kdynské synagogy v dnešní Masarykově ulici dozvědět z expozice

Synagoga – strop nad ženskou galerií.

vůdce povstalců Jana Sladkého Koziny. Ten, jak referuje Jirásek, vyzval v den své popravy v Domažlicích Lomikara, takto Wolfa Maxmiliána Lamingera z Albenreuthu a pána trhanovského panství, na

Aron ha-kodeš v hlavním sále synagogy.

o historii Židů na Domažlicku a Klatovsku, která se v ní nachází. Mohou sestoupit po strmém schodišti do mikve pod synagogou a z ženské galerie si prohlédnout výmalbu stropu, provedenou malířem Amerlingem z Domažlic.

Po válce až do roku 1996 využívala synagogu Československá církev husitská, která ji posléze prodala k profánnímu využití. Městu Kdyně patří velký dík za to, že památku vykoupilo, opravilo, nechalo zapsat na seznam kulturních

památek ČR a zpřístupnilo pro veřejnost.

DVĚ PŘEŽIVŠÍ

Ve 20. století, zejména po vzniku Československa v roce 1918, Židů na venkově a malých městech ubývalo. Nejinak tomu bylo i ve Kdyni. Náboženská obec se ve 20. letech sloučila s mnohem větší obcí klatovskou a v synagoze se bohoslužby konaly už jen o svátcích – naposledy v roce 1936. Když bylo Československo nuceno na základě mnichovské dohody odstoupit Německu velkou část pohraničí a Kdyně se stala součástí tzv. druhé republiky, žilo ve městě přibližně třicet Židů. Ti všichni dostali v listopadu 1942 povolávací listy do transportu do Terezína a odtud do Osvětimi. Vrátily se jen dvě ženy, matka s dcerou z rodiny Moritze Augsteina, z té rodiny, která se před osmdesáti lety zasloužila o vznik zdejší synagogy.

DVA ZACHRÁNĚNÍ

V té temné historii jsou ale i dva další zdejší Židé, kteří se zachránili, shodou okolností oba doktoři: MUDr. Leo Hartman a MUDr. František Klemens.

Lev Hartman, rodák z Roupova u Přeštic, působil jako lékař ve Kdyni od roku 1934. Brzy si ve městě získal oblibu a uznání jako lékař i jako člověk. Do transportu nenastoupil a válku přežil v úkrytu, který mu poskytl Jan Fleischmann s rodinou v nedalekém Podzámčí. V malém sklípku pod kuchyní, kde se jinak skladovaly brambory a který mohl opustit jen občas v noci, strávil doktor Hartman dva a půl roku. Tam se také

Lev Hartman 5. května 1945.

dočkal příchodu amerických vojáků, kteří tuto část jihozápadních Čech osvobodili. Dál potom pracoval jako lékař. Zpočátku se věnoval především zuboženým a nemocným lidem, kteří se přes blízkou německou hranici vraceli z koncentračních táborů a vězení, později se

vrátil k praxi obvodního lékaře. Oženil se s dívkou, která na něj celé ty roky čekala, a nikoho nepřekvapí, že jedním z nejméně svatebních hostů byl Jan Fleischmann z Podzámčí s rodinou. Doktor Hartman zemřel v roce 1959, rok po svém zachránči, o němž v roce 1947 napsal: „Jan Fleischmann, chudý

Pamětní deska Františku Klemensovi.

švec a tovární dělník z Podzámčí č. 28, nyní vrátil z fíličky ze Kdyně, nejen mi zachránil život při sázce života vlastního, i celé rodiny, třebaže byl pro mne žalářován, ale učinil tak zcela nezištně. Ani nabídnutý plat za poskytnuté jídlo nepřijal. Do konce svého života budu v něm vidět druhého otce svého a já se přimlouvám, aby za svoje mimořádné veliké hrdinství i vzácný charakter byla mu veřejně pochvala přiznána. Lev Hartman 1947.“

Druhý ze zachráněných **František Klemens** se narodil v roce 1914 ve Kdyni v židovské rodině jako Viktor Kohn. Studoval na lékařské fakultě Univerzity Karlovy, po nacistické okupaci uprchl do Anglie a tam se stal v květnu 1942 příslušníkem 311. československé bombardovací peruti RAF. Od září 1942 sloužil jako navigátor. Po válce se vrátil do Československa, dokončil studium a pracoval jako lékař.

Na jaře 1951 se rozhodl s manželkou a dětmi emigrovat. Přihlásil se na brigádu do Kynžvartu, tedy blízko hranice, děti uspal prášky a ve velkých batozích je chtěli s manželkou přenést do západního Německa. Byli ale zadrženi a skončili ve vězení. František Klemens byl odsouzen na tři roky nepodmíněně, jeho manželka, protože byla těhotná, na čtyři měsíce.

Díky svému lékařskému vzdělání mohl František Klemens pracovat jako vězeňský lékař ve výchovném ústavu v Novém Jičíně. Podařilo se mu utéci.

Po 16 dnech byl ale znovu dopaden; trestem bylo dalších 14 měsíců a zákaz pracovat v oboru. Z vězení byl propuštěn v roce 1955. Ani pak ale nepřestal plánovat, jak s rodinou, do níž mezitím přibyl syn Jan, odejít do zahraničí.

Až v roce 1964, údajně po intervenci anglického filozofa a nositele Nobelovy ceny za literaturu Bertranda Russella u tehdejšího prezidenta Antonína Novotného, dostala rodina souhlas k opuštění Československa. V květnu 2022 Město Kdyně svému rodákovi, který bojoval prakticky celý život o svobodný život pro sebe i ostatní a zemřel v roce 1985 v Izraeli, odhalilo pamětní desku.

Dva lékaři, dva židovské osudy. Ve Kdyni na své židovské spoluobčany ani na zachránce Jana Fleischmanna nezapomněli. Letos si například připomněli 120. výročí narození lékaře Lva Hartmana pietním shromážděním u jeho hrobu na místním hřbitově, koncertem židovské hudby v synagoze a naposled 5. května 2025 vysazením Fleischmannovy lípy lidskosti. Nachází se na vyhlídce nad obcí Podzámčí, odkud se otevírá krásný pohled na okolní krajinu i na chalupu, v níž se Lev Hartman během druhé světové války ukrýval a zachránil.

Pokud se do Kdyně vypravíte, stojí za to podívat se i tam, odpočinout si u Fleischmannovy lípy na Hartmanově lavičce přátelství a nechat si projít hlavou i srdcem celý ten příběh nenávisti a pronásledování a vraždění, ale i odvahy, lidskosti a záchrany.

Text a foto **JIŘÍ DANÍČEK**

Sázení lípy lidskosti u vsi Podzámčí. Foto TIC Kdyně.

(Veškeré potřebné informace i vstup do synagogy vám zprostředkuje Turistické informační centrum Kdyně, Nádražní 314, www.infocentrumkdyne.cz, telefon 608 438 118. Tam je také k dostání kniha Marty Zemanové *Příběh doktora Hartmana*, vydaná Nakladatelstvím Českého lesa v Domažlicích v roce 2024, která kromě hlavního příběhu obsahuje i mnoho zajímavých detailů o Kdyni a okolí.)

BUDEME ŽÍT

O dokumentárním komiksovém románu Joanna Sfara

„Kdo neporozumí emocionálnímu šoku, který pro Izraelce představoval 7. říjen, nemůže porozumět tomu, co přišlo potom,“ napsal nedávno pro *Die Zeit* v eseji nazvaném Strachy, jež se zdály být minulostí, ožívají, Benjamin Balint, americko-izraelský spisovatel žijící v Jeruzalémě. Čím složitější se stává situace na Blízkém východě, tím více si uvědomuji, kolik je v tom pravdy.

Sedmý říjen 2023 je dnes pro kritiky Izraele, autory petic a novinových článků jakousi povinnou položkou, kterou lze odbýt jedinou větou:

„7. říjen byl samozřejmě nepřijatelný.“ A hned se jde dál. Mučení a vraždy civilistů přepadených ve vlastních domovech, tento výbuch mimo jiné též Íránem dlouho kultivované nenávisti, nestojí těm, kdo se rozhořčují nad postupem izraelské armády, ani za pozastavení. Za stručnosti se ostatně skrývá podezření, jež někteří vyslovují i nahlas, že si za ten útok Izraelci vlastně mohou sami a perverzní vraždění nebylo pogromem, ale bojem za svobodu.

Pokusit se porozumět dopadu 7. října na izraelskou společnost by vyžadovalo vědomé úsilí a vůli k empatii, která v ukřičeném mediálním a veřejném prostoru chybí. Výměna s izraelskými intelektuály a umělci by mohla pomoci, ale to by nesměli být mezinárodními institucemi bojkotováni. Jako by celý židovský národ mohl za všechno. Přitom i po vypuknutí války s Íránem, která izraelskou společnost načas spojila, platí, že Izrael není Netanjahuovou zemí. Extrémní pravice má moc, která neodpovídá její volební podpoře, je výsledkem politických kalkulací, 7. října a války, jež následovala.

O tom a mnoha dalších věcech je kniha Joanna Sfara *Nous vivrons. Enquête sur l'avenir des Juifs* (Budeme žít. Pátání po budoucnosti Židů), která se mi s jistým zpožděním dostala do rukou. Je to dokumentární komiksový román a nikdy bych nevěřila, jak může být tato forma vhodná ke zpracování tak složité-

ho tématu. Jak moc lze povědět kombinací slov a obrazů, do jaké hloubky lze zajít.

Výhodou je, že komiks snese všechno. Do děje mohou volně vstupovat historické postavy, lze citovat

noviny nebo dějiny, vést dialog s mrtvými. Výchozí situací knihy je právě 7. říjen 2023 a šok, který následoval.

Joann Sfar, tvůrce i v Česku dobře známých komiksů, jako je *Rabínův kocour*, *Klezmer* nebo *Donžon*, je Francouz a Žid, po otci z Alžírsko, po matce z východní Evropy. Část jeho rodiny žije v Izraeli a má tam

i spoustu blízkých přátel.

Francie je jedinečná i tím, že zde po Izraeli a Spojených státech žije nejpočetnější židovská populace. I když v celkovém počtu obyvatel tvoří méně než jedno procento. Co se antisemitských útoků a nepřátelské atmosféry ve společnosti týče, nebyla situace francouzských Židů nijak růžová ani před 7. říjnem. Po něm se však počet útoků mnohonásobně zvýšil a antisemitismus se pod záštitou antisionismu stal společensky přijatelným.

Sfar zažívá pogrom 7. října doma, v Paříži. Psaní a kreslení se pro něj stává způsobem, jak čelit beznaději. Nezůstává se svými pocity sám, hovoří s lidmi kolem. A všude se setkává se stejnou úzkostí: Co dělat? Kam se vrátit? Jaká je pro Židy budoucnost?

S touto otázkou na mysli se autor v prosinci 2023 přesouvá do Izraele. Vede rozhovory s přáteli, se spolupracovníky, s rodinou, s uprchlíky z jihu země. Mluví s izraelskými Araby.

Navštěvuje opuštěné kibucy se stopami nedávného vraždění. Místo, kde se

konal tragický hudební festival. Poslouchá výpovědi lidí, kteří ohledávali pozůstatky umučených a zabitých.

Mapuje izraelskou populaci poznamenanou čerstvým traumatem, jež otvírá staré rány, rodinné historie. Osmdesát let, jež nás dělí od šoa, vypadá najednou jako nic. Moji prarodiče mohli být zavražděni nacisty a jejich pomahači. Moje matka se narodila během války, otec dokonce před válkou, mohl být jedním ze sirotků.

Kolik lidí v Izraeli vyrůstalo bez prarodičů?

Brát toto v úvahu není nějaké morální či citové vydírání, není to nějaký „kapitál holokaustu“, o kterém u nás nedávno tak nemístně hovořil profesor Halík. Je to fakt. Popis jednoho národa, jedné skutečnosti, s níž je třeba počítat.

V posledních desetiletích, navzdory nesnázím způsobeným především dědictvím britské koloniální politiky, byl Stát Izrael pro hojení traumat z druhé světové války naprosto zásadní. I Židé, kteří nejsou pobožní, milují Erec Izrael. Ne proto, že se o něm píše v Bibli, ale proto, že po staletích pronásledování představoval tento stát první bezpečné útočiště, kam se v případě nouze mohli uchýlit. Kde byli „u sebe“. Což znamená, že se necítí být Francouzi, Čechy

nebo Američany, tak jednoduché to není. Je to možnost domova a ta je někdy důležitější než domov sám.

Toto psychologické i fyzické útočiště však s pogromem ze 7. října přestalo existovat. A to je skutečný otřes: Židé dnes čelí situaci, která připomíná v něčem minulost; a přesto je úplně jiná. A jsou v ní více méně sami.

Čím je Izrael dnes?

Čím může v budoucnu být? Sfarova komiksová kniha naznačuje různé odpovědi. Je objevná, poučná a přitom velice osobní, do značné míry zoufalá.

Na jejích stránkách se ale ukrývá i naděje – právě v tom odhodlání: Budeme žít. Ve víře v život (hebrejsky *chajim*), která už tolikrát pomohla.

MAGDALÉNA PLATZOVÁ
(psáno pro iLiteratura.cz)

„Označuji židovské domy v Paříži, Saint-Ouen, Saint-Denis, Aubervilliers, takhle jsme dopadli.“
„Tí, co nechťejí Židy na Blízkém východě, je nechťejí ani tady.“ „Nejradiji by nás viděli pod zemí.“

KDE TY VŠECHNY KYTKY JSOU

(Nejen) textilní výstava v Uměleckoprůmyslovém muzeu

Pražskému ruchu lze v létě uniknout v poklidných sálech Uměleckoprůmyslového muzea, které na sezonu připravilo výstavu se zdánlivě nijak dramatickým tématem – tiskem na textilu jako jedné z nejstarších disciplín textilní výroby. Jenže jak výstava *Kde ty všechny kytky jsou. Textilní tisk: Oděvy a šátky 1920–1990* dokládá, látky a šátky neměly jen funkci praktickou a okrasnou, ale také ideologickou, byly nositeli určitých významů. Pro návštěvníka může být zají-

Kytice, šátek z textilního ateliéru VŠUP.

mavá i historie jednoho z největších textilních podniků v Československu i České republice, firmy Josefa Sochora. „Téma je nahlíženo z mnoha úhlů: jako nositel výtvarných tendencí, jako materiál na výrobu oděvů a šátků, které se vedle role módního doplňku mohou stát také nástrojem různorodých sdělení. Každá látka má svůj příběh výroby, estetický i lidský, příběh v určitém smyslu jedinečný. Výstava se snaží doložit komplex vztahů mezi tištěným textilem, módou, historií a také lidskou individualitou. Průběžným tématem je sledování vývoje jednotlivých typů vzorů napříč desetiletími, kde se střetávají výtvarné, technické i ideové vlivy,“ píše se v úvodním textu.

VZORY I PROPAGANDA

Exponáty (látky, šátky, šaty na figurínách, fotografie, videa a audio záznamy) jsou členěny do dvou hlavních okruhů. První z nich demonstruje na módních oděvech nejrozšířenější základní tištěné vzory, které se staly trvalou součástí módního systému. V souvislosti s vývojem dobových módních trendů se tyto vzory v jednotlivých desetiletích uplatnily svým způ-

sobem a s odlišnou intenzitou. Podle tohoto klíče jsou oděvy soustředěny do skupin dominantních tvarů: od teček a puntíků, pruhů, různě stylizovaných květín, vzorů inspirovaných kašmírem až po motivy geometrizační a abstraktní. V sále jsou instalovány desítky figurín s modelovými šaty s rozmanitými vzory. Je to divácky vděčná instalace a muzeum se svou bohatou sbírkou textilií ji už několikrát použilo. Nezkłame ani tentokrát.

Druhý výstavní okruh se zaměřuje na tištěný šátek prezentovaný nejen jako oděvní doplněk, ale především jako předmět, který vedle praktických funkcí překvapivě naplňuje řadu dalších rolí. Šátek je představen jako historický dokument, upomínkový, propagační i propagandistický předmět. Vidíme starší šátky s hlavami monarchií, s myšlenkami revolučních ideálů, s propagací moderní průmyslové výroby, v době socialismu se to samozřejmě hemžilo hesly k „významným“ událostem: pětiletkám, sjezdům KSČ, spartakiádám, výročím VŘSR...

PRAVDA VÍTĚZÍ

Několik kusů je ze sklonku 30. let z doby krizového ohrožení nacismem: Šátek z roku 1938 na „památku 20. výročí svobodné republiky Československé“ zobrazuje Československo v celé prvorepublikové hranici, symbolické postavy našich dějin, ale také zbraně. Doprovází je slo-

geslegt 1938–1939“ neboli „Pravda zvíťezila 1938–1939“ s vyobrazením hranic nacistického Německa včetně Sudet. Následuje šátek britské provenience, chválící „Peace for Our Time“, tedy „mírové“ uspořádání zaručené mnichovskou dohodou, a poté šátek „Churchill“ z roku 1943 s portrétem britského premiéra a citacemi z jeho válečných projevů „Budeme bojovat na mořích a oceánech...“.

Holokaust připomíná nevelký, ale tra-

Šátek z krizové doby: Na památku 20. výročí svobodné republiky Československé.

gédií obtížený kus látky – symbol Davidovy hvězdy, kterou v letech 1940–1944 vyráběla ve velkém německá firma Kramer & Effenberg, což byla původně firma židovského majitele Karla Breuera. (Ostatně potomek rodiny, Noah Breuer, v roce 2016 vypátral v českém archivu vzorníky látek rodinné textilky a vytvořil výstavní kolekci *Návrat*, která zahrnuje díla z textilu, skla a papíru, v níž propojil současný design a historické vzorníky. Výstava je nyní k vidění v synagoze v Českém Krumlově a poté bude instalována v Městském muzeu ve Dvoře Králové,

Pohled do výstavního sálu. Foto am.

gan „Nebáli jsme se 1000 let, nebojme se ani teď“ a heslo „Pravda vítězí“. Hned vedle kontruje šátek „Die Wahrheit hat

více viz str. 25.) Na výstavě je k hvězdě přidána sekvence z filmu Alfréda Radoka *Daleká cesta*. (pokračování na str. 15)

ZAČALO TO VE KDYNI

Rozhovor s houslistou, členem České filharmonie M. Vilímcem

Klatovský rodák (1958), absolvent pražské AMU, houslista MIROSLAV VILÍMEC působí v České filharmonii, od roku 1992 byl téměř 25 let jejím koncertním mistrem. Hraje s řadou dalších těles v ČR a v zahraničí, je uměleckým vedoucím smyčcového orchestru Harmonia Praga a od počátku 90. let se věnuje organizaci festivalu Hud-

V synagoze v Kasejovicích, zleva L. a M. Vilímcovi, J. Hošprová, 2014.

ba v synagogách plzeňského regionu. Tomu je věnován následující rozhovor.

Letos se koná již 24. ročník festivalu Hudba v synagogách plzeňského regionu. Patříte k jeho zakladatelům. Jak festival vznikl?

Začalo to ve Kdyni, tedy v synagoze ve Kdyni. Byla hodně zchátralá, v době socialismu sloužila jako sklad, neudržovala se. Můj bratr Vladislav, který je vzděláním ekonom, ale také klavírista, působil na začátku 90. let na místní radnici a prosadil, aby se synagoga opravila. Což se stalo, krásně ji zrenovali, budova byla nově otevřená v listopadu 1999 koncertem profesorky pražské konzervatoře Jitky Novákové za spolupráce mého bratra. Koncert měl velký úspěch, což nás inspirovalo. S kolegyní z České filharmonie paní Evou Sedlákovou, která působila v orchestru jako intendantka, jsme si řekli, že bychom v takových koncertech mohli pokračovat. Zjistili jsme další synagogy v plzeňském regionu a první ročník festivalu se pak konal roku 2002.

Tvoří od prvního ročníku festivalu stále lokace, tedy Kdyně, Plzeň, Radnice, Kasejovice, Hartmanice a německý Floss?

Kdepak. Měli jsme štěstí, že se synagogy v regionu, tedy ty, co přežily nacismus a komunismus a nestaly se z nich k nepo-

znání změněné stavby, postupně opravovaly. V Plzni jsme nejprve hráli ve Velké synagoze, která je, jak známo, opravdu nesmírně velká, takže bývaly problémy s plnou návštěvností. Když Federace židovských obcí v ČR opravila Starou synagogu, začali jsme hrát v ní. Soukromý majitel opravil synagogu v Hartmanicích, ani v té jsme hned zpočátku nemohli hrát, koncert se konal v blízké Dobré Vodě, v rodném domě, nyní Muzeu dr. Šimona Adlera. Tehdy tam vystoupila i cembalistka Zuzana Růžičková, byl to opravdu povznášející koncert.

O opravě kdyňské synagogy jsem mluvil. Radnická synagoga patří Spolku ochránců přírody, ta byla v dobrém stavu

a mohli jsme v ní hrát od začátku, stejně jako v Kasejovicích, kde už je léta městské muzeum.

Koncert v bavorském Flossu, což je asi dvacet kilometrů za hranicemi, jsme přidali asi před deseti lety. Tamní židovskou obec ve Weidenu tvoří hlavně židovští imigranti z Ruska, jejich prezident pochází z Baku, bavíme se rusky. I tentokrát tomu napomohla paní dr. Sedláková, napsala do Weidenu, někdo od nich si nás přijel poslechnout a navázali jsme kontakt. Začala tím nová a velice příjemná tradice: přijížděli na naše koncerty a my jsme hráli u nich v opravené synagoze, která byla sice za nacismu poničená, ale přežila.

Uzpůsobujete repertoár prostředí? Jak vlastně vybíráte, kdo a co se bude v synagogách hrát?

Máme už okruh svých kolegů, kteří pravidelně přijíždějí. Vědí, že nemohou čekat nějaké závratné honoráře, dělají to také z dobré vůle. Dříve jsme měli větší podporu kraje a mohli jsme si dovolit třeba vynikající polskou židovskou houslistku, Idu Haendel. Pocházela z Chelmu, byla zázračné dítě,

válku přežila v Anglii, dlouhá léta žila v Kanadě, pak v Americe, kde před pěti lety zemřela. Byla opravdu fenomén, jedna z největších světových houslových osobností. Paní Sedláková ji oslovila, protože ji znala z účinkování s Českou filharmonií v době, kdy ji vedl Vladimír Ashkenazy. Idě bylo tehdy už přes osmdesát, kariéru již uzavřela, přesto se ale nechala přemluvit a přijela. Zahrála dvakrát ve Velké synagoze v Plzni a pokaždé bylo absolutně vyprodáno. Uspořádala také v Plzni kurz pro mladé houslisty. Byla velmi vstřícná, co se honoráře týkalo, nicméně dneska bychom si takovou hvězdu dovolit nemohli.

Vstřícní byli také Josef Suk nebo Václav Hudeček, i ti zahráli v Plzni, tehdy ještě ve Velké synagoze. Pravidelně spolupracujeme s Jiřím a Dominikou Hoškovými. V letošním roce jsme s mým synem Liborem a dalšími dvěma filharmoniky vytvořili tzv. Vilímcovo kvarteto, ve Flossu zahraje 7. září trio flétnistky Markéty Stivínové a ve Kdyni 9. září vystoupí soubor Musica Dolce Vita. Jak je vidět, hrajeme hlavně komorní hudbu.

A repertoár?

Záleží na umělcích, například Suk chtěl hrát Dvořáka a Hudeček barokní skladby. Hodně jsme ale také hráli terezínské umělce, zvláště skladby Gideona Kleina; sháním si aranžmá pro housle a další nástroje,

Ve Staré synagoze v Plzni, ilustrační foto.

jejichž základem jsou tradiční židovské melodie. Hráli jsme třeba skladbu Josepha Achrona *Eli, eli* nebo nádhernou skladbu od Ernesta Blocha *Mystická poema*. S touto zajímavou hudbou bych se asi jinak nedostal do styku. Často hrajeme Mendelssohna-Bartholdyho, Hoškovi hrají skladby Davida Poppera, mají též vlastní úpravy židovských melodií.

Seznamujete posluchače s historií jednotlivých míst?

V prvních ročnících vždy na úvod promluvil paní Sedláková, přiblížila historii místní židovské obce, synagogu, ale i židovské svátky. Když jsme se pak na ta místa vraceli, vznikaly v nich stále tematické expozice a lidé si mohli informace sami přečíst před koncertem nebo během pauzy, a tak jsme s přednáškami skončili. Ale jsme rádi, že se nám podařilo širší veřejnost na koncerty do synagog nalákat, seznámit ji s hudbou židovských autorů, s historií jednotlivých komunit.

Jaký má festival ohlas?

Jednoduché to bylo ve Kdyni, kde mě lidé téměř jako rodáka znají, takže na koncert přijdou. I v Plzni jsme měli dobrou návštěvnost. Jinde v prvních letech nevěděli, co je čeká, návštěvnost nebyla vysoká. Rychle se to ale změnilo: už řadu sezon máme vyprodaný sál v Kasejovicích, kde hudbě v synagoze fandila paní starostka Čápová, nebo v Hartmanicích, kde se o propagaci vzorně stará pan Vlach.

Nebudete koncerty pořádat v dalších městech?

Na rozšiřování asi nemáme sílu. Chtěli bychom festival hlavně udržet, dokázat sehnat finance, abychom zaplatili umělcům cestovné, alespoň symbolický honorář, někdy autorské poplatky, prostor nám poskytují majitelé synagog zdarma. Návštěvnost se sice zvedá, ale nechceme vybírat horrentní vstupné, držíme vstup dobrovolný nebo doporučený. Kromě Plzeňského kraje máme řadu dalších sponzorů, například Nadaci Židovské obce Praha a Česko-německý fond budoucnosti, Hudební nadaci Karla Pexidra a plzeňskou firmu Iscar. Se sháněním grantů je dost práce, samotná hudba je pak vlastně za odměnu.

Pořádání koncertů jsme před pěti lety převzali sami, po paní Sedlákové se organizačních záležitostí ujala paní Monika Teichmanová a vytvořili jsme Spolek pro hudbu v synagogách, z. s.

Jak vy a vaši kolegové hraní v synagogách vnímáte?

Hodně mě to prostředí překvapilo, mimo jiné vynikající akustikou jako předurčenou pro konání komorních koncertů. Je zajímavé, jak dříve dokázali synagogy postavit, dokonce ani kostely tak ideální akustiku většinou nemají. Synagogy nemají ani tzv. suchou akustiku, ani přehnaný dozvuk. Je to absolutně vyvážené. To říkají všichni, jak interpreti, tak posluchači.

A. MARXOVÁ

KDE TY VŠECHNY KYTKY JSOU

(dokončení ze str. 13)

Historická část expozice mi připadala nejzajímavější. Patří do ní i kopie letecké bundy s replikou únikové mapy,

nášky, již na počest továrny pronesl básník (i fanoušek moderní techniky) Jaroslav Seifert, ale hlavně jejím poválečným příběhem.

Kopie letecké bundy ze 2. sv. války s replikou únikové mapy.

již nosili britští letci za druhé světové války. Úniková mapa, vytištěná na hedvábí, byla všita do podšívky bundy a letci se v případě sestřelení, pokud jim to samozřejmě stav dovolil, podle ní mohli zorientovat.

SOCHOROVÍ – TIBA

O velké výstavě věnované historii předválečné textilní továrny Josefa Sochora ve Dvoře Králové, která se konala v létě 2022 v Galerii Středočeského kraje v Kutné Hoře, jsme psali (Rch 8/2022). Připomeňme jen, že Josef Sochor se oženil s Pavlou, rozenou Bauerovou, též z rodiny textilních průmyslníků, ale také z rodiny umělecké. Pavlin synovec byl sochař Otto Gutfreund a díky jeho kontaktům mohli pak Sochorovi spolupracovat s předními českými výtvarníky, kteří pro ně navrhovali vzory (Josef Čapek, Alois Fišárek, Karel Svolinský, Toyen či Jiří Trnka). Současná expozice historii firmy doplňuje: jednak řadou artefaktů (šatů, ukázkou vzorkovnice, šátků), jednak záznamem části obdivné před-

Nacisté světově proslulou firmu a její zakladatele zničili, z pěti bratrů se dva zachránili (emigrací a v úkrytu), ostatní zahynuli v koncentračních táborech. Po únoru 1948 se společnost stala součástí národního podniku Tiba – Textilní tiskárny, úpravny a barevny, a právě z jeho produkce je velká část exponátů. Že přechod k socialistické produkci nebyl jednoduchý, dokumentuje záznam diskuse při zahájení výstavy vzorů podniku Tiba ve Dvoře Králové 27. července 1952.

Hovoří v ní soudruh Jan Danielis z ministerstva lehkého průmyslu, zástupci firmy Tiba, s. prof. Mervart z Vyšší školy textilní tvorby v Brně a výtvarník s. Bubeník. Diskuse řešila vzhledem k okolnostem „zá-

hadný“ problém: jak je možné, že staré Sochorovy výrobky byly oblíbené a dobře se prodávaly, zatímco Tiba takové zboží vyrobit nedokáže? Jako viníci byli odhaleni leniví a rozmazlení výtvarníci a také n. p. Textilní tvorba...

Závěr výstavy pak patří osvěžujícím produktům z druhé půle 50. a z 60. let z textilního ateliéru na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze, jejíž vedli Antonín Kybal a Alois Fišárek.

Výstavu *Kde ty všechny kytky jsou*, která je přístupná do 14. září, doprovází rozsáhlá, bohatě ilustrovaná stejnojmenná publikace.

ALICE MARXOVÁ

Šátek s motýly, 19. století.

Pavučina, šátek z textilního ateliéru VŠUP.

CENTRUM A PERIFÉRIA

O knihe Hany Kubátovej Kde lišky dávajú dobrú noc

Pražská historička Hana Kubátová sa narodila v najväčšej bratislavskej mestskej časti Petržalka. Vďaka rodinným koreňom letné prázdniny spolu so sestrou každoročne trávili u starých rodičov (a ďalších príbuzných) na východnom Slovensku. Dni vtedy patrili detským hrám, večery najstaršej generácii. Najmä spomienky jej praty „boli plné temných príbehov – o zradách, kolaborácii a ľuďoch, ktorí predstierali, že boli partizáni, aby zakryli svoje činy počas slovenského štátu. Hovorila o židovských susedoch a o tom, ako si miestni privlastnili ich domy a neskôr predstierali, že im patrili odjakživa. Keď spomínala odchod svojich židovských spolužiakov, bolo zrejme, že v tomto mestečku všetci dobre vedeli, čo sa deje. Vedeli. A mnohí sa na holokauste vedome či nevedome podieľali“ (s. 10).

DOZREL ČAS?

Citát z autorkinho predhovoru upozorňuje, že napriek zdanlivo rozšafnému názvu (rýchlo „uzemnenému“ podtitulom) jej kniha *Kde lišky dávajú dobrú noc. Kresťanský nacionalizmus a holokaust na Slovensku* neponúka nostalgiu radostného detstva na slovenskom vidieku. Skôr naopak. Kubátová na základe svojich výskumov prezentuje obraz periférie vojnového slovenského štátu. V šiestich kapitolách prináša množstvo dôležitých informácií a zaujímavých postrehov. Svoj postoj vyjadrila jednoducho: „Myslím, že konečne dozrel čas hovoriť o holokauste ako o spoločnom, a teda aj „našom“ slovenskom príbehu“ (s. 32). Reálny stav definovala niekoľkými slovami (a množstvom konkrétnych príkladov): „Dedinčania sledovali deportácie Židov, podieľali sa na konfiškácii ich majetku a zapájali sa do vyhánania miestnych Rómov. Boli svedkami bitia a ponižovania svojich susedov a neskôr miestnym elitám a úradníkom písali žiadosti o podiel z ukradnutého majetku. Inými slovami, slovenskí vidiečania neboli len pasívnymi obeťami režimu, ale aktívnymi účastníkmi, ktorí si nárokovali politickú autoritu a donucovaciu moc. Týmto spôsobom prispievali k formovaniu štátom podporovanej predstavy o disciplinovanom, kresťanskom a slovenskom národe“ (33).

CENTRUM A PERIFÉRIA

Veľkú pozornosť venovala Kubátová vzťahu bratislavského centra s perifériou. V riešení problémov etnicky a nábožensky pestrých, no ekonomicky najchudobnejších žúp na východe krajiny vidí „skúšobný kameň“ nového režimu. Hlavné mesto charakterizuje ako „úzkostou zmietané centrum“, ktoré potrebovalo „pomocnú ruku od ľudí z oblastí mimo formálneho sídla moci“, teda od miestnych elit, krajských a okresných hodnostárov. „Keď to nešlo po dobrom, (režim) uchýlil sa k represii, potláčal opozíciu, využíval násilie ako nástroj politickej moci a za obete zvolil iných, predovšetkým Židov, ale aj „prisluhovačov“ Čechov a Maďarov, ktorých obviňoval z historických i súčasných útrap Slovákov“ (s. 53). A na inom mieste k tomu dodáva: „Dôraz na národnú jednotu a vylúčenie „tých druhých“ nebol len heslom propagandy. Bol reálnou súčasťou politickej stratégie režimu, ktorý (...) sa snažil spojiť politickú ideológiu s národnou mytológiou!“ (s. 70–71)

K najlepším častiam naozaj zaujímavých knihy patria úvahy na tému „kresťanské a národné“. V dobovom kontexte tieto pojmy vníma ako „nástroj, ktorý mal pomáhať dosiahnuť súlad medzi centrom a regiónmi a zároveň ako spôsob na zbliženie mestských elit s potrebami vidieckeho obyvateľstva“ (s. 127). Biblické prikázanie milovať sa navzájom vojnový štát nahradil sebaláskou: „Aby ste mohli prežívať prikázanie milovať svojho blížneho, museli ste byť kresťan a Slovák“ (s. 129). V takomto poňmaní princíp spoločného dobra v službe národu „systematicky vylučoval a odsúval skupiny, považované za neproduktívne, ako boli Židia a Rómovia“ (s. 129).

PARALELY

V texte som našiel paralely vojnového slovenského štátu so skúsenosťami života v komunistickom režime: „Mnohí noví členovia sa totiž nepridávali k strane z ideologického presvedčenia, ale z čisto pragmatických dôvodov. Členstvo vnímali ako nástroj spoločenského postupu a prostriedok na získanie lepších príleži-

stostí či výhod v novom režime“ (s. 75). Podobnosť s obdobím normalizácie predstavuje udavačstvo, ktoré podľa H. Kubátovej predstavovalo „Alltag ľudovej kolaborácie“ (s. 176). Pisatelia udaní často využívali jazyk kresťanského nacionalizmu. Dokazovali tak lojalitu s režimom, ale tiež protiklad medzi kresťanmi a Židmi. Inou paralelou je tzv. skrášľovacia kampaň, ktorá formou aj obsahom pripomína socialistickú „akciu Z“...

ARIZÁCIA

Rozkrádanie židovského majetku (Kubátová si tento fenomén všimla už v knihe *Nepokradeš!*) vníma v širších súvislostiach: „Arizácia totiž nepredstavovala „iba“ prevod židovských podnikov osobám označeným za kresťanské a slovenské. Zahŕňala tiež štátom organizované formy majetkových prevodov, ako konfiškácie, rabovanie a dražby židovských majetkov. V jadre tohto procesu stál zámer vytvoriť etnickú strednú triedu, ktorá by bola režimu vďaka svojej spoločenskej vzostup, a tak aktívne, alebo aspoň pasívne umožnila presadzovať aj takú politiku, s ktorou by za normálnych okolností väčšina obyvateľstva nesúhlasila. Arizácia teda nebola len byrokratickou procedúrou, ale skôr spoločenským fenoménom, v ktorom fašistická moc nielenže distribuovala majetok, ale zároveň poskytovala priestor na rivalitu medzi jednotlivcami snažiacimi sa získať podiel na majetku tých druhých. Kresťanský nacionalizmus sa rozvíjal práve prostredníctvom komplexnej spolupráce medzi centrom a regiónmi, elitami a obyčajnými občanmi“ (s. 173).

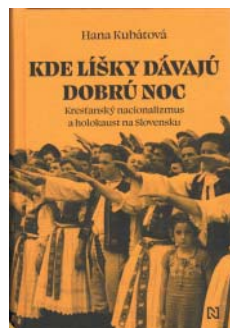
Arizácia teda nebola len byrokratickou procedúrou, ale skôr spoločenským fenoménom, v ktorom fašistická moc nielenže distribuovala majetok, ale zároveň poskytovala priestor na rivalitu medzi jednotlivcami snažiacimi sa získať podiel na majetku tých druhých. Kresťanský nacionalizmus sa rozvíjal práve prostredníctvom komplexnej spolupráce medzi centrom a regiónmi, elitami a obyčajnými občanmi“ (s. 173).

RADA NA ZÁVER

Autorka svoje závery presvedčivo formuluje a podrobne ilustruje množstvom archívnych dokumentov, argumentov a citátov z dobovej tlače. Môj text je preto len silno skráteným a zjednodušeným zhrnutím toho, čo Kubátová ponúka. Záujemcom, ktorí sa chcú dozvedieť viac, odporúčam riešenie, ktoré už dávno overila židovská múdrosť: Keď ste zvedaví, o čom je táto kniha, prečítajte si ju a dozviete sa to. A určite nebudete ľutovať!

PETER SALNER

Hana Kubátová: *Kde lišky dávajú dobrú noc. Kresťanský nacionalizmus a holokaust na Slovensku*. N Press 2025. 343 strán, cena 19,50 EUR.

OBRANA ABSOLUTNÍHO POSTOJE

O souboru žurnalistických prací Karola Sidona

Pražské nakladatelství Akropolis již vydalo několik svazků díla Karola Sidona, spisovatele, scenáristy a překladatele, který se po absolvování rabínského studia na Hochschule für Jüdische Studien v Heidelbergu stal roku 1992 vrchním zemským a pražským rabínem a funkci zemského rabína vykonává dodnes. Jeho život, práci a statečné občanské postoje v době socialismu určitě není třeba představovat. Nedávno vydaná kniha je mj. jejich dobrým dokladem: zahrnuje publicistické texty od roku 1964 do jara 1969, kdy Sidon, absolvent pražské FAMU oboru dramaturgie a scenáristika, působil nejprve jako dramaturg animovaných filmů a poté jako redaktor *Literárních novin*, posléze ve svobodném povolání jako scenárista (a spolupracovník režiséra Juraje Jakubiska, s nímž natočil tři snímky).

Svazek je zajímavým doplněním autorovy rozmanité tvorby, svou výrazností, energií, živostí a bezprostředností, určitým „filmovým viděním“ připomíná jeho prozaické práce a v opakovaném a naléhavém volání po základních morálních principech, bez nichž nemůže být „celý člověk“, se ozývá reflexe židovské tradice. Odlehčeněji působí rozhovory – s B. Hrabalem, I. Divišem, a hlavně I. Klímov. K textům publikovaným ve zmíněném období ve *Tváři*, *Literárních novinách*, *Sešitech pro mladou literaturu*, *Literárních listech*, tedy k reportážím, několika rozhovorům, úvahám, recenzím knih a filmů, politickým komentářům, byla zařazena i rozhlasová hra *Páté přikázání* z roku 1966.

JENOM OTEVÍRÁ ÚSTA

Sidonovy reportáže přesahují publicistický žánr cest „do terénu“, jsou spíše existenciální výpovědi o stavu vlastní mysli v konfrontaci se stavem společnosti, v níž autor žije a jejíž výseky zkoumá – ať se jedná o několikadenní pobyt na brigádě mezi alkoholem zdecimovanými chlapy, o výpravu do vesnice zničené povodní, poté co povolila hráz, o zaujetí osudem Romů v tehdejších osadách na východním Slovensku nebo o zimní putování do bývalého vyhlazovacího tábora v Osvětimi-Březince. Drásavě popisuje též setkání s mužem, jenž sice dokázal přežít vražedné nacistické komando a smrt první ženy, ale už nikdy se nezba-

vil traumatu a svého „pláče bez pláče“.

Jedná se o cesty do sice nepřilíš vzdálených, ale zcela jiných světů, kde se stala tragédie nebo kde končí civilizace, ale kde přesto nějak přežívají lidé a „život jde dál“. Sidon reportér-poutník si myslí své, ale své bližní nesoudí, „jenom“ pozoruje, velmi živě popisuje a odhaluje rozmanité souvislosti lidského konání a lidských příběhů. Zjišťuje, že někdy naplnění osudu vykoná „život sám“, jindy – především ve chvílích, kdy jde o vůli ná-

Svoboda se nedostává darem, ale platí se za ni jednoznačným odhodláním.

Karol Sidon
Obrana absolutního postoje
Sešity pro mladou literaturu a diskuzi,
duben 1969, ročník 4, číslo 30, s. 1

roda vzdorovat okupantům po srpnu 1968 – naléhavě volá po odhodlanosti, odmítání kompromisů a pevném postoji, jehož symbolem se mu v době nastupující letargie stává čin Jana Palacha. Tomu je věnován komentář *Živá pochodeň* z 23. ledna 1969.

Zvláštní žánr – rozhlasová hra *Páté přikázání* – má v knize své místo, neboť zachycuje, jak by se dnes řeklo „všednostennost“ jedné normální rodiny v době socialismu. Krok za krokem sledujeme, jak se otec, obyčejný muž, který nechce nic víc než se postarat o svou rodinu, stane donašečem, jak zhoubný systém proniká do nejužších vztahů, otravuje je, jak láme charakter a morální dilema skončí „vzdechnutím, vydechnutím“ a nakonec „oddechnutím“, když se protagonista poddává. Hra by mohla být skvělým protiaargumentem pro ty, kdo poukazují na to, že za minulého režimu se přece lidem nedařilo tak špatně.

Svého druhu je reportáž televizní, tedy Sidonovy postřehy ze sledování předává-

ní Zlatých slavíků a zpěvu oceněných – který se však odehrával na playback – v televizi v březnu 1969. Technika playbacku se používala pro usnadnění natáčení, ale v dobovém kontextu nabyla zlovestnějších dimenzí. Výjev, kdy zpěvačka „nezpívá, ale jenom otevírá ústa, orchestr nehraje, ale jenom dělá, jako by hrál, houslisté jezdí smyčci po vzduchu, a ne po strunách“ a k tomu se do kamery široce usmívá Alexander Dubček, je autorovi ztělesněním přetvářky a krize společnosti, „čehosi shnilého ve státě dánském“.

CESTA OBĚTI

Z jiného, poněkud temně dadaistického ranku je rozhovor s Ivanem Klímov, jenž v dubnu 1969 hovoří se Sidonem pro *Listy* o své nedávné návštěvě bájněho ostrovního státu „Seguam“ u souostroví Tristan da Cunha, kde mají údajně ohromný zájem o osud české kultury a českých autorů, a dokonce jim nabízejí pomoc. To by nemuselo být úplně k zahazení, neboť tam je krásná příroda a neexistuje tam cenzura. Produkci Klímovy dramatické prvotiny *Zámek* tam rušili motýli, kterých je tam „tolik jako much“.

Kniha byla pojmenována podle názvu textu *Obrana absolutního postoje* z dubna 1969. Sidon v něm shrnuje společenskou náladu od srpna 1968, kdy lidé po ruské okupaci zaujali „absolutní postoj“, tedy uvažovali v kategoriích spravedlnosti, svobody a pravdy, v hodnotách, pro které byli ochotni položit i život, po následující upřednostnění „strategie a taktiky“, jež začal realizovat a čím dál tvrději vynucovat nový mocenský systém a jeho nositelé. Sidon vybízí k návratu k „absolutnímu postoji“ a stojí za to jeho slova citovat i dnes: „Absolutní postoj neslibuje spokojenost, neslibuje klid, naopak otevírá cestu k budoucnosti a tato cesta je plná rizika. Neslibuje perspektivu spokojeného života, ale otevírá cestu do temnot, cestu oběti. Tato cesta je však cestou hrdosti a sama je svobodou a sama je spravedlností. Světlo, jež pak bude zářit do temnot, bude světlem, jež ponese my. Ale k tomu je zapotřebí odvahy, a ne strachu, k tomu je zapotřebí vytrvalosti, a ne vyčerpanosti, k tomu je zapotřebí vůle, a ne bezmocnosti. A v první řadě je k tomu zapotřebí vědomí, kde začíná člověk.“

(am)

Karol Sidon: *Obrana absolutního postoje*. Vydalo nakladatelství Akropolis v Praze roku 2025. 327 stran, doporučená cena 399 Kč (v e-shopu nakladatelství

Jiří Daníček

VLAŠTOVKY A LIŠKY

Profesor David Berger nebyl vždycky profesorem, a to nejen proto, že se člověk obvykle jako profesor nenarodí. Jeho cesta k nejvyšší akademické hodnosti nevedla přímo, dokonce by se dalo říci, že zpočátku nabrala úplně opačný kurz. Malý David totiž nezačal jako ostatní děti postupně napodobovat slova, která slyšel, neřikal táta ani máma – neřikal vůbec nic. A nejenom to, nevydával ani žádné neartikulované zvuky, a dokonce ani neplakal. Díval se velkýma tmavýma očima na svět, který ho obklopoval, postupně se naučil všem dovednostem, které si děti osvojují, rozuměl tomu, co mu kdo říkal, a přiměřeně na to reagoval, ale všechno v naprosté tichosti.

Do školy chodil jako ostatní děti, naučil se číst a psát, dokázal zapsat diktovaný text, ale na dotazy ani písemně neodpovídal. Jako by byl zalitý do neviditelné pryskyřice, prostupné dovnitř, ale směrem ven hermeticky uzavřený. Ani bolest na tom nedokázala nic změnit. Když se uhodil nebo zranil, nikdy nenařikal.

V synagoze, kam ho otec občas vzal, stával vzadu v tmavém koutě a zvolna se kýval dopředu a dozadu. Díval se přitom velkýma očima na žluté plamínky svíček, mezi nimiž se vznášela slova požehnání, a také na vlašťovky, které často vlétly dovnitř, kroužily kolem lustru, pokřikovaly a hledaly cestu zpátky. Vypadal, jako by rozuměl tomu, co si sdělují.

Okolo domu, kde David s rodiči bydlel, vedla cesta, po které procházela několikrát do roka se zpěvem, korouhvemi a dýmajícími kadidelnicemi dlouhá procesí poutníků, směřujících ke klášteru nad městečkem. David v ty dny sedával na zápraží, před sebou měl veliký sud, plechovou naběračkou z něj nabíral chladnou vodu a naléval ji do misek a hrníčků, které unavení poutníci nastavovali. Většinou Davida znali, a tak když se někdo pozastavil nad tím, že neodpovídá na pozdravení a za malou minci, hosenou na ošátku nepoděkuje, vysvětlili mu, že chlapec je ten němý Žid, který už k jejich poutím patří. Je-

den z předzpěváků dokonce složil krátkou píseň, ve které se poutníci u světců, ke kterým vážili svoji dlouhou cestu, přimlouvali za Davida a jeho uzdravení.

II

Potom se jednoho podzimního dne objevili jiní poutníci. Přijeli na nákladních autech, všichni oblečení do stejných zelených šatů a šedých plášťů. Neotvírali dveře stisknutím kliky, ale kopanci okovaných bot, pažbami pušek rozbíjeli okna, a pokud se uvnitř něco pohnulo,

stříleli. David seděl se svou naběračkou jako jindy na zápraží a tiše se díval, jak z rozstříleného sudu tenkými pramínky vytéká voda. Díval se tak soustředěně, že možná ani neviděl, jak vojáci ženou obyvatele městečka po stráni a cestou je zabíjejí salvami ze samopalů, neslyšel dunění zvonů ve věžích a snad ani nevnímal plameny, poskakující po střechách domů a šlehající nad kopulí kláštera.

Domy hořely celou noc. K ránu se zřítla klenba kostela, k obloze se vznesly tisíce žhavých jisker, se zasyčením se potkávaly s kapkami drobného podzimního deště a zhasínaly. Dole na zemi vyháněli vojáci plamenomety z úkrytů ty, kdo ještě žili, a výstřely do týlu je pak života zbavovali. Ráno se unavení a pokrytí sazemi shromáždili u polní kuchyně, mírumilovně dýmající stranou vši zkázy, a pili z kovových šálků horkou kávu. Potom nastoupili pod plachty nákladáků, které tiše vrčely opodál, a při odjezdu míjeli dům, před kterým seděl David. Někdo na něj z auta namířil pušku, ale nakonec nevystřelil. Jen mávl rukou a sklonil hlavu k zemi.

III

Pak nastala tma a tou tmou vedla ve skále vytesaná chodba. David kráčet nekonečně dlouho nekonečnou temnotou, občas přerušenu oharky svíček, blikajícími v malých dutinách po vypadlých kamenech, šel bez jídla a bez pití, a když si chtěl na chvíli odpočinout, někdo, kdo šel před ním, se na chvíli zastavil, udělal rukou nesouhlasné gesto a David šel dál. Nějak věděl, že když zůstane stát, ten někdo zmizí a bude konec. Časem mu připadlo, že tahle chodba pravděpodobně žádný konec nemá, jak se stále stáčela mírně doprava, a že nejspíš ústí v kruhu do sebe samé. Ale někdo šel pořád před ním, a vždy když míjel blikající svíčku, bylo vidět, že má přes záda přehozenou bílou látku s černými pruhy.

Ještě po nějaké době se Davidovi zdálo, že už nemusí jít, protože chodba sama se dala do pohybu a unášela ho nejdříve zvolna a potom stále rychleji a rychleji. Se vzrůstající rychlostí bylo také nade všechno zřejmé, že se skutečně jedná o pohyb v kruhu, o kroužení, které ho ale současně jako po spirále vynášelo vzhůru. A jak stoupal, temnota se měnila v šero, světla pomalu přibývalo, ale někdo už v něm nebyl. Anebo to byl možná on, to bílé světlo, které Davida obklopilo a ve kterém se vznášel, oslepený a bezbranný. Uslyšel hlas, který něco říkal v jazyce, jež neznal a jemuž nerozuměl. A ještě než ztratil vědomí, uvědomil si, že je to on, kdo mluví. Že poslouchá svůj vlastní hlas.

IV

V nové zemi se o něj postarali lidé dorozumívající se stejnou řečí, jakou mluvil i hlas, který teď hovořil jeho ústy. David se pomalu učil chápat význam jednotlivých slov a celých vět, a i když tomu, co říkal, zpočátku nerozuměl vůbec a pak dlouho jen částečně, hovořil od chvíle, kdy poprvé v životě promluvil, plynne a podle všeho i rozumně a správně. Alespoň se nikdo nad tím, co říkal a odpovídal, nepozastavoval a nedivil se tomu. Mluvil jako všichni ostatní, jenom tomu, co říkal, nerozuměl.

Bydlel v domově pro děti bez rodičů, kterých tu bylo hodně. Ve škole se všichni učili číst a psát nová neznámá písmena a seznamovali se v obrázkových slabikářích se zvířaty a ptáky, kte-

ré předtím nikdy neviděli. David měl dojem, že některá z těch zvířat viděl namalovaná na stropě synagogy v městěčku, odkud pocházel, ale jistě to nevěděl. Nebyl si vlastně ani jistý, že v takovém místě kdysi byl a žil. Zdejší synagogy, kam každou sobotu chodili, měly stěny i strop zářivě bílé.

David často chodil na nedaleký kopec, odkud bylo na jedné straně vidět moře a na opačné poušť. Sedl si tam, vždy na stejný kámen, a někde uvnitř se mu vždy po nějaké chvíli začaly vynořovat zlomky toho, co bylo a na co se nedokázal rozpomenout. Útržky paměti ale jako by se k sobě nehodily, a už vůbec se nespojovaly v souvislejší celky. Po nějakém čase se vždy daly do pohybu a jako vzhůrný vír unášely všechno vzhůru. Objevilo se bílé světlo a ozval hlas, stejný jako v ten první den. Hlas něco říkal, David stále ještě nevěděl co, ale už mu trochu rozuměl.

Z pouště přicházely lišky, tiše štkaly, dívaly se na Davida svýma zelenýma očima a on měl dojem, že jim také trochu rozumí.

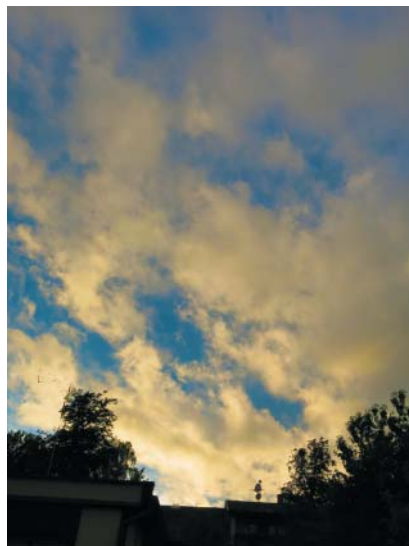
V

Učil se dobře a časem ho spolužáci i učitelé začali považovat téměř za záračné dítě. To už ale vlastně ani dítětem nebyl, prošel střední školou, díky skvělým výsledkům dostal slušné stipendium, a když složil zkoušky do nultého ročníku univerzity, zbývala už jen otázka, jaký obor bude studovat. Jeho schopnosti byly tak všestranné, že si nikdo z profesorů nebyl jistý, zda právě jeho obor si může dělat nárok na takový talent. Vše bylo navíc tím složitější, že podivuhodně nadaný student sám žádné disciplíně přednost nedával a se stejným zájmem i úspěchem se věnoval všemu, s čím se v nultém ročníku, který měl především pomoci najít studentům odpovídající studijní orientaci, setkal.

Způsob, jakým David zvládal teoretické problémy, stejně jako cizí jazyky, kterých ve svých dvaceti letech uměl úctyhodné množství, se poprvé projevil poté, co uslyšel svůj vlastní hlas. Kdy byl poprvé schopen správně a plyně hovořit jazykem, jemuž se naučil rozumět až později. Další jazyky, pokud s nimi přišel do styku, se chovaly stejně, hovořil jimi plyně a správně, aniž jim zpočátku rozuměl. Jen doba, kterou pro to vlastní porozumění potřeboval, se zkracovala. A tak to v podstatě bylo

i s jinými teoretickými úlohami. Problém do něj vstoupil i s otázkou, kterou obsahoval, a David řečí disciplíny, do níž ten problém patřil, formuloval řešení. Určitý čas ještě řešení, které správně formuloval, také nerozuměl, ale i ten čas se postupně zkracoval. To už byl David v závěrečném ročníku filologické fakulty a široko daleko známý jazykovec a polyglot.

Na univerzitě zůstal i potom, co složil závěrečné zkoušky a získal doktorát. Doktorská práce o společném základu nejrůznějších jazyků a příčinách rozdílů, které z nich časem udělaly navzájem nesrozumitelné řeči, změnila od základu chápání jazyků jako nositelů významů a sdělení. „Pokud člověk nepředpokládá, že slova neznámého jazyka nesou nějaký konkrétní význam,“ shrnul David v disertaci podstatu svého přístupu, „rozumí mu a může jim i adekvátně reagovat za předpokladu, že ani svoji reakci takovým předpokladem nezatíží.“ Ji-

nak řečeno, každá řeč je srozumitelná, pokud se ten, kdo ji používá, nesnaží jejím prostřednictvím něco určitého sdělit. Řeč ve své podstatě není určena ke komunikaci a skutečnost, že se to od ní očekává, dává vzniknout rozdílům, jež ji postupně ovládnou a rozrůzní do jazyků, které si jsou za těchto okolností navzájem nesrozumitelné.

VI

Časem David vybrousil svoji teorii jako průzračný křišťál, který svým třpytem oslepoval oči a rozum těch, kteří ji dokázali pochopit. V té době se už z Davida stal profesor, profesor David Berger. Protože odmítal cestovat a jediným

místem, kam ze svého bytu v univerzitním kampusu občas vycházel, byl pahorek, odkud bylo na jedné straně vidět moře a na opačné poušť, přicházeli ti, kteří se s ním chtěli setkat a poslechnout si ho, za ním na univerzitu. Bylo mnoho těch, a většinou se jednalo o slavná jména z věhlasných učení, kteří s ním chtěli diskutovat a nezdědky i polemizovat.

Profesor David se tomu nebránil, vlídně všechny přijal a věnoval se jim. Do teoretických debat se ale nepouštěl. Mluvil ke každému jeho jazykem a obvykle také každému, kdo přicházel s konkrétním filologickým problémem, naznačil cestu k jeho řešení ještě předtím, než ho dotyčný stačil formulovat. Někteří z nich potom o něm mluvili jako o šarlatánovi, ale řešení, ke kterému jim naznačil cestu, rozpracovávali a publikovali.

V Davidově schopnosti poradit si s předloženým problémem tak, že přestal být problémem, aniž ho bylo nezbytně nutné řešit a aniž současně přestal jako problém existovat, bylo něco, co mezi ním a okolím vytvářelo odstup. Oddělovalo ho, co bylo ostatním nedostupné; vzhled do podstaty problému v té fázi, kdy ještě problémem nebyl.

Většinu času byl ale profesor David sám. Chodil na nedaleký kopec, odkud bylo na jedné straně vidět moře a na opačné poušť, usedal na kámen a snažil se zjistit a zahlédnout hranici, o níž věděl jen to, že existuje. Nedařilo se to, a tak se o to už dlouho ani nepokoušel. Věděl, že na druhé straně za tou hranicí něco je a že to něco se k němu, stejně neúspěšně jako on na druhou stranu, pokouší proniknout. Občas se mu zdálo, že na něj volá slovem, jediným slovem, s nímž si dosud nevěděl rady. Znělo nějak jako „pamatuj“ nebo snad „paměť“ a odporovalo teorii, která byla ovšem Davidovi praxí. Zdálo se, že nepodléhá tomu, co zatím bezesbytku pro ostatní slova platilo, že totiž jeho existence nepředchází jeho významu. Zdálo se, že je to právě naopak a že aby mu mohl rozumět, musel by ho znát. Ale nic takového k dispozici neměl. Hlas, který hovořil jeho ústy a který si časem zvykl považovat za svůj vlastní, ten hlas, kterému se naučil rozumět díky předpokladu, že nic nesděljuje, mu k ničemu nebyl.

Občas, když se díval na moře, měl pocit, jako by znovu procházel dlouhou chodbou vedoucí někam, kde kdysi už

byl, že jde za někým, kdo se mu ztrácí v podzemí a snaží se mu uniknout a zároveň ho někam vede. Když se potom vymanil ze svých představ, zjistil, že lišky přicházející z pouště sedí okolo něj v kruhu, pozorují ho zelenýma očima a vyplazují růžové jazyky. David velice toužil lehce se dotknout jejich rezavé srsti, pohladit je a podrbat mezi štíhlými vztyčenými ušima. Ale lišky, stejně jako ten někdo v podzemní chodbě, rychle ustupovaly a mizely mezi kameny.

Tehdy si profesor David na okamžik uvědomil svou osamělost, uvnitř v hlavě jako by mu zazářilo bílé bolestivé světlo, ale pak zase všechno přešlo a přestalo. Lišky ze svých úkrytů sledovaly, jak sestupuje z kopce k univerzitě, a něco si svým štekavým jazykem říkaly.

VII

Jednou ho bílé bodavé světlo probudilo uprostřed noci. Nebylo v jeho hlavě, zářilo v dlouhých záblescích všude kolem a doprovázely ho ohlušující detonace. Univerzita, poušť, pahorek, na kterém často sedával, a dokonce i moře hořely jasnými bílými plameny. Po nebi se sunuly tisíce letadel, ze kterých jako hustý déšť padaly bomby a ničily a tříštily všechno dole. David viděl studenty, kteří v místě dopadů raket vzpláli a jako oharek svíčky se měnili v hromádky prachu a popela. Univerzitní kampus i nedaleké město na pobřeží, které za noci zářilo tisíci světly, zazářilo naposledy v oslepujícím jasu a měnilo se v doutnající hromady kamení a štěrku. Chvilí bylo ještě slyšet jakot sirén. Potom nastalo ticho, hluché ticho, osvětlované záblesky opožděně vybuchujících zápalných bomb.

David v tom tichu zaslechl slovo, které občas zaznělo z druhé strany a kterému nerozuměl. Rozpoznal, odkud přicházelo, a vydal se tím směrem. Vrávorál po rozpáleném písku, padal do hlubokých kráterů, které vryly do země hlavice raket, krev mu stékala po doutnajících šatech, šel a potom už se jen plazil po čtyřech tam, odkud se mu zdálo, že slovo zní. Potom omdlel. Prchající ohořelé lišky se u něj zastavily, olízaly mu obličej a krvavé rány, na chvíli se k němu přitiskly, něco mu říkaly a běžely dál.

Když se David probral, byl sám a široko daleko nejspíš jediný živý tvor.

Slunce pálilo do rozžhavených trosek, z mořské hladiny stoupal dým. Tam, kde byl dříve pahorek s kamenem, na kterém rád sedával, zela obrovská jáma. Do ní s tichým syčením stékaly proudy černého písku. Unášely a pohřbívaly zbytky těl lidí, zvířat i ptáků, zlomky roztržštěných automobilů a všeho ostatního, co nedokázalo shořet nebo se proměnit v prach. Také v místě, kde ležel, se půda dávala do pohybu, chvěla se a pomalu se začínala sklánět a sunout směrem k jámě. Snažil se vstát a jít, písek pod ním ho však unášel dozadu

směrem k podzemí, kde, jak se zdálo, postupně skončí všechno, co ještě zůstalo. Potom znovu zaslechl to slovo. Znělo ze skály, ke které doklopýtal. David se o ni opřel, z posledních sil se k ní přitiskl a znovu ztratil vědomí.

VIII

Pak nastala tma a tou tmou vedla ve skále vytesaná chodba. David krácel nekonečně dlouho nekonečnou temnotou a někdo šel před ním. Slyšel tiché kroky, zněly spíš jako kroky tlapek nebo kopýtek než jako kroky člověka. Občas se zastavil, kroky utichly a on pak spatřil zelená světélka, podobná očím lišek z pouště. Blikaly na něj ze tmy a on věděl, že pokud je ztratí, už nikdy odtud nevyjde. Měl pocit, že zvolna sestupuje, že se mu chvílemi někdo nebo něco staví do cesty a říká: „Vrať se, tenhle směr už pro tebe není.“ To se pak vždy zastavil, nato se ve tmě zazelenaly liščí oči, a když ještě váhal, zaslechl to slovo. Ale když ho chtěl opakovat, vyslovit a tak se dostat k jeho smyslu a významu, zjistil, že už opět nedovede mluvit. Chodba stále klesala, ustavičně se mírně zatáčela, až to vzbuzovalo dojem, že vede v kruhu a ústí do sebe samé. Unášela Davida do neznáma, ale současně kamsi zpátky, kde už to znal; asi tak jako kdysi

znal všechny ty jazyky, kterým rozuměl dřív, než se jim naučil.

IX

Když vyšel z chodby, nijak ho nepřekvapilo, že je na místě, kde stávalo městečko, odkud pocházel. Bylo tu i teď, jen připomínalo spíš kresbu nebo obraz, zavěšený v podzimních oblacích. Klášter nad městečkem se pyšnil novou kupolí, která zlatě a stříbrně zářila v podzimním slunci, a po polní cestě, s korouhvemi, dýmajícími kadidelnicemi a zpěvem, se blížili poutníci. Malý chlapec seděl na zápraží jednoho z domů, před sebou měl veliký sud, plechovou naběračkou z něj nabíral chladnou vodu a naléval ji do misek a hrníčků, které unavení poutníci nastavovali. Ti mu dávali do ošatky malé mince, občas ho pohladili po hlavě a při odchodu zazpívali starodávnou přímluvu za malého němého chlapce a jeho uzdravení.

Dva staří lidé, muž a žena, stáli za oknem toho domu a dívali se s tvářemi přitisknutými na sklo na Davida. Zdálo se mu, že k němu vztažují dlaně, jako by mu chtěli dát požehnání. Ale když k oknu přistoupil, byla už na skleněných tabulkách jen dvě stejná kolečka, která tam zanechal něčí dech.

V synagoze, kde stával vzadu v tmavém koutě němý chlapec s velkýma očima a zvolna se kýval dopředu a dozadu, nebyl nikdo. Ale byly tam žluté plamínky svíček, vznášela se slova požehnání a také vlaštovky kroužily kolem lustru, pokřikovaly a hledaly cestu zpátky.

„Slovo, jméno, které nikomu nepatří a všechno znamená, bylo a bude, až nic nebude. Létáme za ním, i když nás cestou chytají do sítí a zabíjejí, a pak se k němu zase vracíme,“ štěbetaly. „I ty ses vrátil.“

David jim rozuměl. Přidal se k vlaštovkám a spolu s nimi odletěl. Dole běžely ohořelé lišky, poutníci s korouhvemi a kadidelnicemi stoupali ke klášteru a tiše přijížděla nákladní auta plná mužů v zelených uniformách. Městečko bylo už jen kresbou zavěšenou v oblacích. Podzimní vítr ji občas nadzvedl, a tehdy zahlédl profesor David Berger dole malého osamělého chlapce. Seděl na zápraží u velikého sudu a mával mu plechovou naběračkou.

Ilustrační foto jd.

IZRAEL: O světě a respektu

Před měsícem to vypadalo tak, že Blízký východ zabředl do velké války Izraele s Íránem. Ta skončila po 12 dnech, ale klid stejně není. Jen ve zkratce.

Válku s Íránem ukončil nálet amerických bombardérů B-2. Zasáhly jaderná centra, ale zničily i jejich obsah? O tom se stále spekuluje. A hlavně se ukázalo, že příměří prosadily USA. Když prezident Trump pokládal operaci za hotovou, obořil se na Izrael, že i po příměří zasáhl proti odpáleným íránským raketám: „Máme tu dvě země, které bojují tak dlouho a tak tvrdě, že nevědí, co to do prdele dělají.“ A premiér Netanjahu srazil podpatky.

O Gaze nemá velký smysl ani spekulovat. Stále se nepřímo jedná s Hamásem o příměří. Bibi opakuje podmínky ukončení války: Hamás složí zbraně a propustí rukojmí, Pásmo Gazy bude demilitarizováno a Hamás ztratí svůj mocenský vliv. Média stále píší o plánech na vysídlení Gazanů (tentokrát do budoucího „humanitárního města“ na jihu Pásmu v Rafáhu).

A odpor vůči Izraeli ve světě sílí. Projevil se i na cyklistickém závodě Tour de France, který s Izraelem nijak nesouvisí. Dojezd jedné etapy narušil aktivista v tričku s nápisem: „Izrael pryč z Tour!“

VYPLATÍ SE BÝT VÍTĚZEM

Než rozebírat tyto detaily, podívejme se raději na to, co píše a říká o válce, atmosféře, Izraeli i pozici Židů ve světě Bret Stephens. Je to Žid, rodilý Američan (*1973). V letech 2002–2004 žil v Izraeli a vedl list *The Jerusalem Post*, takže region osobně zná. Pak se vrátil do USA, kde pracoval jako komentátor ve *The Wall Street Journal*, v posledních letech působí v *The New York Times*.

Za pozornost stojí jeho text „Izraeli se vyplatí být vítězem“. Stephens začíná od klisé, jež praví, že od 7. října 2023 Izrael preferuje vojenské akce na úkor diplomacie. Podle něj je tomu naopak. Právě izraelské úspěchy na bojištích připravily půdu pro diplomatické posuny.

Některé působí nenápadně, třeba Libanon. Prezident Joseph Aoun prý sou-

hlasí s návrhy USA na odzbrojení Hizballáhu. Proč? Hizballáh by to sám jistě nevzdal, ale loni Izrael zlikvidoval jeho bojeschopnost.

Něco se hýbe i v Sýrii, USA odvolaly protisyrské sankce a Izrael se chystá komunikovat s novou vládou. Izrael na syrském území vojensky hájí napadané drúzy, ale jak píše Stephens, kdyby Izrael loni nezničil Hizballáh, Asadova vláda by nepadla. Kdyby nezlikvidoval zásoby zbraní v syrském pohraničí, nový prezident Ahmad Šará by neměl motivaci k jednání. Takto – po vojenských krocích – se otevírají dveře diplomacii.

Jde tu o kalkul síly. Snad se projeví i v Gaze. Budou-li se Gazané obracet

nyní diplomacie šanci na úspěch, je to tím, že v geopolitice, stejně jako v životě, se vyplatí být vítězem.

OČIMA ALTERNATIVNÍCH DĚJIN

Toto byly Stephensovy názory. Když poté hovořil v debatě *NYT* se svým kolegou Rossem Douthatem, odpovídal na otázky typu: Jak hodnotit průběh války v rovině bezpečnostní, politické i morální?

Stephens americkému publiku připomíná, že 7. říjen 2023 byl pro Izrael větší šok než 11. září 2001 pro Američany. Z hlediska počtu obětí i obyvatel asi patnáctinásobně větší: „Proto je naprosto rozumné, aby Izrael po několika předchozích válkách s Hamásem prohlásil, že musí jednou provždy vládu Hamásu v Gaze ukončit.“

Douthat s tím souhlasí. Ano, takto re-

agovaly i USA po 11. září. Ale pravda je i to, že způsob naší reakce nás dovedl i k debaklům a morálním pohromám. Kde je bod, kdy se reakce stává nepřiměřenou? Stephens odpovídá průměrem k vyloštění v Normandii 6. června 1944. Lidé to vnímají jako hrdinskou a spravedlivou operaci. Ale my jsme tam zabili tisíce francouzských civilistů bezohledným bombardováním cílů. Tuto cenu jsme byli odhodláni zaplatit za opětné dobytí

Francie a osvobození Evropy.

Pak se vrací ke Gaze a uvádí alternativní scénář. Představme si, že v listopadu 2023, po propuštění části rukojmích, by Izrael souhlasil s trvalým příměřím. Tehdy bylo v Gaze asi deset tisíc mrtvých. Ale Hizballáh by zůstal zakořeněný v Libanonu. Írán by mohl získat dojem, že masakr Židů ze 7. října se vyplatil. A levice na Západě by stále obviňovala Izrael, že je genocidním státem, jenž má být bojkotován. Kdyby tedy Izrael udělal to, co rozumní lidé považovali za umírněný přístup, byl by v mnohem horším stavu, než v jakém je teď.

Stephens to shrnuje: „Dá se ucházet o lásku světa, ale i o respekt světa. To, co Izrael získal, za velmi vysokou cenu pro všechny strany, je míra respektu, jež z dlouhodobého hlediska slouží zájmům Židů v Izraeli i v diaspoře lépe než alternativní scénář, který jsem nastínil.“

ZBYNĚK PETRÁČEK

Škody způsobené íránským raketovým útokem v izraelském Rechovot.

spíš na místní klany než na Hamás, mohlo by to zbylé vedení Hamásu přimět k odchodu do exilu, což by otevřelo cestu k trvalému příměří. Ale to jsou zatím předčasné úvahy.

Cosí podobného platí i pro samotný Izrael. I tam se rýsuje jistá diplomatická pružnost. Stojí za ní únava veřejnosti z téměř dvou roků války. Potom tlak prezidenta Trumpa na příměří. A pak i snaha premiéra Netanjahua se Trumpovi zavděčit. Ale nic z toho by nemohlo fungovat bez předchozího vojenského úspěchu Izraele vůči Íránu.

Podle Stephense kritici izraelské politiky tvrdili, že za vojenská vítězství Izrael platí příliš vysokou cenu v podobě mezinárodní izolace a opovržení. Ale Izrael neexistuje proto, aby utišoval city svých kritiků. Existuje proto, aby chránil židovský život a zachovával židovskou důstojnost ve světě, který je až příliš odhodlaný zničit obojí. Pokud má

PAMĚŤ SVĚTA ...a další události

/Vybráno z českých médií/

Ve čtvrtek 26. června 2025 se v Prostějově uskutečnilo slavnostní uložení dalších 14 Kamenů zmizelých. Akci pořádal spolek Hanácký Jeruzalém ve spolupráci s městem Prostějovem, soukromými dárci a nově také s Muzeem a galerií v Prostějově. Projekt pokládání Kamenů zmizelých (Stolpersteine) realizuje spolek v Prostějově od roku 2019. Letos dosáhl významného milníku – počet kamenů v ulicích města se zakrouhlil na sto. (Turista Prostějov.cz, 3. 7.) ■■ Pražský Josef je místem, které v létě patří zejména turistickému ruchu. Židovské muzeum v Praze však není jen turistickým cílem, nabízí i řadu progra-

Osoblaha, pohled do židovské čtvrti (před r. 1945).

mů pro domácí publikum. Vedle kulturních pořadů jsou to vzdělávací programy pro děti a studující ze základních a středních škol, které probíhají během celého školního roku. Ty nabízejí unikátní vhled do židovské historie a kultury, které byly od nepaměti součástí Prahy. (Jedna, 8. 7.) ■■ Příspěvek na sociální síti X: Že Židé trávili studny, samozřejmě mýtus není. V roce 1948 sionistická teroristická organizace Hagana a následně IDF v rámci operace Posílej svůj chléb do studen v arabských vesnicích v Palestině přidávaly bakterie, které způsobovaly břišní tyfus. Nepsal jej ale žádný neonacista, dezinformátor nebo pomatenec, ale státní zaměstnanec. Jakub Onderka je bezpečnostním analytikem státního Národního úřadu pro kybernetickou a informační bezpečnost. Ačkoli Židy jeho názor logicky pobouřil a podávají na něj trestní oznámení, státní úřad jen zmínil, že Onderkovy podobné statusy zná, monitoruje je, ale nemůže s nimi nic dělat. Tato středověká pověra přetrvávala až do moderní doby a stala se mimo jiné součástí nacistické propagandy. (zpravy.iDNES.cz, 8. 7.) ■■ Jedním z registrů UNESCO, které soustřeďují významné doklady kulturního dědictví, je Paměť světa. Na té se letos v květnu objevila čerstvá položka z Moravy. Jde o soubor plánek z roku 1728 pocházející z archivních sbírek Arcibiskupství olomouckého. Celkem

177 plánek – tedy jeden z největších barokních souborů tohoto typu na světě – zachycuje dobovou podobu židovského ghetta v Osoblaze. Mapky vznikly na základě tzv. translokačního reskriptu z roku 1726, císařského nařízení, které mělo vést k řešení soužití židovského a křesťanského obyvatelstva. Plánky zachytily polohu židovského osídlení vůči křesťanským objektům a na jejich základě pak měly být obě skupiny odděleny: buď

vystěhováním některých domácností, nebo například zazděním oken, přemístěním vchodů atd. Plány tak detailně informují o sociálním postavení i ekonomické situaci tehdejších Židů v Osoblaze a také o samotné existenci ghetta, protože to již dnes z převážné většiny nestojí. Už v roce 1802 vyhořelo při velkém požáru celé město a v roce 1945 byla Osoblaha během bojů zničena znovu. Dnes stojí pouhé tři někdejší židovské domy. Jednotlivé listy souboru jsou uloženy v různých archivech v ČR, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc je deponován v Zemském archivu v Opavě. Na

seznam Paměti světa UNESCO nicméně byly po sedmiletém koordinovaném úsilí zapsány jako celek. (Katolický týdeník, 8. 7.) ■■ Na Obchodní akademii ve Valašském Meziříčí proběhla rozhlasová relace Martiny Stříteské a Michala Janírky ze 3. B, ve spolupráci s učitelkou dějepisu Pavlou Havlovou. Cílem bylo připomenout výročí – 80 let od konce druhé světové války. Studenti a zaměstnanci školy se dozvěděli o osvobození Valašska, k němuž nemalou měrou přispěly odvahy a odhodlání místních obyvatel. Poté následovala pietní akce k uctění padlých. Celá 3. B se z vlastní iniciativy složila na kytici, kterou studenti položili k památníku členům místního Sokola, aby si připomenuli jejich oběť. Za zmín-

ku také stálo zastavení se u památníku obětem holokaustu, který se nachází v blízkosti Rožnovské Bečvy a na jehož místě stála bývalá synagoga, která byla v důsledku vyhnání a vyvraždění židovské komunity zbourána. (Zpravodaj Valmez, 10. 7.) ■■ Ve věku 96 let zemřel 5. července v USA československý rodák židovského původu a válečný veterán z korejské války Yankele Jacob Gross. Narodil se 18. září 1928 ve vsi Polanka v tehdejší Podkarpatské Rusi do ortodoxní židovské rodiny. Jako malý chlapec byl s celou rodinou nacisty odvezen do ghetta v Mukačevu. V roce 1944 byla rodina deportována do vyhlazovacího tábora Osvětim-Březinka, kde byl po příjezdu oddělen od svých rodičů, které již nikdy neviděl. Později se mu podařilo přežít pochod smrti a koncem války ho americké jednotky osvobodily z lágru Buchenwald. Po pobytu v Praze se jej ujal jeden ze sirotčinců v Anglii, odkud ve věku 21 let emigroval do Spojených států. Tam vstoupil do americké armády a účastnil se války v Koreji, kde sloužil jako zpravodajec. (Novinky.cz, 9. 7.) ■■ Roš chodeš znamená začátek měsíce, ale je to také název známého židovského časopisu. Poprvé spatřil světlo světa v červenci 1990, tedy přesně před 35 lety. Navázal na *Věstník židovských náboženských obcí*, který vycházel už od roku 1934. *Roš chodeš* vydává Federace židovských obcí v Česku i na Sloven-

sku. Časopis se za tu dobu výrazně proměnil. Dnes má 28 barevných stran, začínal jako černobílý s 12 stranami. (ČRo – regiony.cz, 13. 7.) ■■ Stal se průkopníkem filmové hudby v americkém Hollywoodu a jedním z prvních skladatelů, kteří za svou práci obdrželi slavného Oscara. Erich Wolfgang Korngold prorazil v období okolo druhé světové války v USA, narodil

se však v Brně. A právě jeho rodný dům na rohu ulic Koliště a Lidická aktuálně ožívá, po rekonstrukci nabídne moderní bydlení. Na Korngoldův rodný dům v současnosti upozorňuje pamětní deska vytvořená akademickým sochařem Milivojem Husákem. Budova z přelomu 19. a 20. století nově nese jméno Rezidence Korngold. (Mf DNES, 14. 7.)

jd

HLASATEL ZLA

Kanye West, řečený Ye, měl vystoupit v Bratislavě

Bratislavský hudební festival Rubicon, plánovaný na třetí červencový víkend, se nakonec neuskutečnil. Zřejmě i proto, že na něm měl vystoupit kontroverzní americký rapper Kanye West (přezdívaný Ye). Ten v posledním roce mimo jiné několikrát pobouřil svět svým antisemitickým chováním. „Nebylo to snadné rozhodnutí. (...) Festival Rubicon se ale letos ruší. Kvůli tlaku médií a odstoupení několika umělců a partnerů jsme nebyli schopni zajistit jeho dostatečnou kvalitu,“ informovali pořadatelé o jeho zrušení celé dva týdny před tím, než měl začít.

Rubicon, největší rapový festival na Slovensku, který se měl letos konat už počtvrté, každoročně láká na hudební hvězdy světového formátu. V minulosti na něm vystoupili například Lil Pump nebo 6ix9ine, američtí umělci s miliony měsíčních posluchačů na Spotify (ostatně také problematická jména, která už byla ve vězení). Jako letošní „trhák“ pořadatelé představili právě Kanyeho Westa, pravděpodobně jednoho z nejznámějších hudebníků současnosti, nositele 24 cen Grammy. Jeho koncert na akci měl být navíc jediným letošním v Evropě.

Nicméně proti Westově účasti na festivalu zaznívaly silné výhrady. Na Slovensku vznikla petice spolku Mier Ukrajině, jejíž autoři rappera označili za jednoho z nejznámějších antisemitů, který kromě jiného velebí nacistického vůdce Adolfa Hitlera: „Opakovaně relativizuje nacistickou ideologii, když veřejně tvrdí, že ‚Hitler měl i dobré vlastnosti‘, čímž zlehčuje zločiny totalitního diktátorského režimu a válečná zvěrstva, které se dotkly i slovenského obyvatelstva.“ Nečinní nezustali ani někteří další vystupující – kvůli Westovi se své účasti zřekl například známý tuzemský rapper Nik Tendo.

ANTISEMITA A MANIAK

Čím si Kanye West vysloužil pověst antisemity? Osmačtyřicetiletého umělce

černé pleti původem z Atlanty provázejí skandály po takřka celou jeho kariéru, nicméně opravdu šokovat začal až v posledních devíti letech. Tehdy ostatně vyšlo najevo, že trpí bipolární poruchou. Od té doby konvertoval ke křesťanství, kandidoval na prezidenta Spojených států, veřejně urážel svou manželku a v neposlední řadě se stal antisemitou, jak minimálně nasvědčuje jeho chování. Prvního antisemitického incidentu se dopustil před bezmála třemi lety – o jiném americkém rapperovi (po roztržce, k níž mezi nimi došlo) prohlásil, že ho, stejně jako celý hudební průmysl, ovládají Židé. Poté přidal na sociální síti sérii

příspěvků, v nichž mj. označil Židy za největší hrozbu.

V závěru roku 2022 stihl ještě v talkshow konspirátoru Alexe Jonese vyjádřit obdiv Adolfu Hitlerovi a o několik měsíců později zapochyboval o schopnostech svého lékaře, protože byl židovského původu. Ačkoli se

později omluvil, zdá se, že svého chování příliš nelituje. Letos v antisemitické rétorice směle pokračuje – v únoru na síti X (dříve Twitteru) opět přidal několik protizidovských příspěvků, v nichž kromě chvály Hitlera sám sebe prohlásil za neonacistu. Při Super Bowlu, finálovém utkání v americkém fotbale, které letos sledovalo téměř dvě stě milionů lidí, byla odvysílána reklama na Kanyeho internetový obchod s oblečením, kde prodával trička se symbolem svastiky. A aby toho nebylo málo, v květnu vydal skladbu s názvem *Heil Hitler*, v níž popisuje svoje osobní problémy, které podle něj ospravedlňují, že se stal neonacistou. Skladbu vydal provokativně 8. května, v den výročí konce druhé světové války. Za šest dní na síti X nasbíral klip přes devět milionů zhlédnutí a jeho upravená verze, ve které v refrénu namísto nacistického pozdravu zaznívá poetické „haleluja“ (skladba se nyní ostatně tak jmenuje), na streamovací službě Spotify dosáhla téměř sedmi milionů přehrání.

Kontroverzní zpěvák v roce 2025. Foto archiv.

BEZ MORÁLKY A ETIKY

Proč to všechno činí, netuší ani jeho (nyní už spíše bývalí) fanoušci. Mnozí argumentují právě tím, že je těžce duševně nemocný a že se nehoráznými výroky pouze snaží upoutat pozornost. Jak vnímat Kanyeho duševní stav v kontextu jeho nepřijatelných vyjádření, popisuje hudební publicista Karel Veselý: „U Kanyeho Westa byla vždycky nebezpečná ta jeho megalomanie, která se přepínala až do chorobného narcisismu. Odhalení, že trpí duševní poruchou, má dvě roviny – je super, že se to nebál otevřeně přiznat, ale zároveň to bere jako omluvu toho, co dělá, a to je špatně. Nehoráznosti, které říká, nelze rámovat tím, že je duševně nemocný,“ vysvětluje Veselý, Westův dlouholetý fanoušek. „Jakmile před devíti lety přišel s tím, že je bipolární, začal mít pocit, že si může dovolit skoro cokoli, že se může vymanit z veškeré společenské morálky a etiky. I lidé na spektru jsou schopni sebereflexe a Kanye udělal přesně to, co neměl – zneužil tu moc vidět svět jinak a začal hlásat věci, které jsou nebezpečné,“ dodává.

Ať Kanyeho k neonacismu přivedlo cokoli, ukazuje se, že jeho chování má reálné dopady. Zabývala se jimi Liga proti hanobení, ta začátkem prosince 2023 zveřejnila seznam více než 30 antisemitických incidentů – případů vandalismu nebo násilného obtěžování, při kterých se pachatelé odkázali na výroky Kanyeho Westa. Organizace také upozornila na kampaň extremistické skupiny Groypers *Ye is right, change my mind*, která propagovala popírání holokaustu a chválila Hitlera, to vše pod záštitou toho, že se obhajují výroky Kanyeho Westa.

Svět ale dává tvůrci jasně najevo, že s jeho chováním nechce mít nic společného. Ruší se s ním spolupráce, streamovací služby odmítají zprostředkovávat jeho hudbu, některé země mu odebírají víza a od loňského vystoupení v Číně má utrum i s koncerty. „Ye je vyvrhelem hudebního průmyslu,“ shrnul rapperovu pozici trefně magazín *Rolling Stone* letos v květnu. Jediné místo, kde měl mít dveře otevřené, byl slovenský festival Rubicon. Jeho pořadatelé se ale nevzdávají a oznámili, že chtějí umělcův koncert přesunout na září a z Bratislavy do Prahy.

HUGO MARX

STEINER BEZEXISTENCE V GALERII ASA

■ Galerie 400 ASA uvádí od **30. července do 19. září** výstavu fotografií a textových koláží sestavených Michaellem Steinerem Borkem o osudu rodiny jeho otce během holokaustu.

Českoamerický fotograf Michael Steiner Borek začal před deseti lety fotografovat v rodišti svého otce v Novém Městě nad Metují. Když v archivu v Náchodě objevil dokumenty po dědečkovi, rozhodl se fotografie doplnit těmito texty, citáty z místní kroniky psané antisemitským kronikářem, úryvky ze spisů svého otce a jeho paměti natočených pro Židovské muzeum v Praze. Vznikla tak koláž textů a fotografií, ze které si čtenář musí sestavit tento smutný příběh.

V průvodním eseji Borek píše: „Během okupace Československa byl můj dědeček JUDr. Rudolf Steiner donucen zavřít svou právní firmu v Novém Městě nad Metují. V zápisu židovské obce bylo u jeho jména připsáno „je bez existence“. A tak začal příběh *Steiner Bezexistence*.“

Michael Steiner Borek (1958) se narodil a vyrůstal v Praze. V roce 1992 se přestěhoval do USA. Po složení jazykových zkoušek a bezpečnostní prověrce začal pracovat jako tlumočnicka na volné noze pro americkou vládu. Svobodné povolání mu umožňovalo, aby se soustředil i na své koníčky. Jednomu z nich – fotografii – se věnoval celý svůj život a později se mu stal i druhou kariérou. Projekt *Steiner Bezexistence* vystavil poprvé roku 2024 ve skupinové výstavě druhé generace obětí holokaustu v Katzen Arts Center ve Washingtonu (rozhovor s autorem viz *Rch* 9/2024).

Galerie 400 ASA, Kováků 32, Praha 5, pondělí–pátek 9.00–17.00. Komentovaná prohlídka 13. 9. v 16.00, dernisáž 18. 9. v 18.00. Výstava končí 19. 9. Aktuální informace naleznete na stránkách www.michaelborek.com.

VIKTOR PIVOVAROV V DOXU

■ Do **5. října** pořádá kulturní centrum DOX výstavu Viktora Pivovarovy s názvem *Metafyzika a zoufalství*. Představuje autorovy práce z posledních let doplněné albem z roku 2005. Všechna díla mají v DOXu svoji výstavní premiéru.

Expozici uvozuje album *Filosofovi, Dopis č. 3* jako pocta Daniilu Charnsovi, nejvíce vystavených obrazů je však z cyklu *Básníci a múzy*. Koresponduje

VÝSTAVY

Z cyklu *Steiner Bezexistence*.

s obdobím, kdy Viktora Pivovarovy skutečně múzy obkroužily a napsal soubor básní. Autobiograficky laděný cyklus představuje různé podoby a cesty inspirace a ličí všechna možná utrpení i radosti spojené se vznikem uměleckého díla, ať již literárního nebo vizuálního. S nadhledem a specifickým humorem ukazuje, jak složitě a skrze jaké duševní i fyzické utrpení se často rodí ona povznášející metafyzická díla. (Více o výstavě viz *Rch* 6/2025.)

Od července lze zakoupit i výstavní katalog.

CAMILLE PISSARRO V MUZEU BARBERINI

■ Už jen do **28. září** je v Muzeu Barberini v Postupimi přístupná rozsáhlá a skvěle připravená výstava děl Camilla Pissarra, již tato instituce připravila ve spolupráci s Denver Museum of Art a do níž byly zapůjčeny obrazy a kresby z řady předních evropských a amerických galerií. Kurátorka expozice Nerina Santorius si na malíři, považovaném za otce impresionismu, váží jeho „pojetí krajiny“: „Pissarro upírá náš pohled na to, jak obyčejní lidé utvářejí a ovlivňují nejrůznější každodenní krajiny – prostřednictvím života a práce jednotlivců v harmonii s přírodou i prostřednictvím pohybu davů v metropoli. Zobrazuje svou ženu Julii při práci na zahradě, zkušenou selku, jak rozděluje oheň i z vlhkého dřeva, a maluje kočáry uvízlé v dopravní špičce na pařížském bulváru. Jedním z hlavních Pissarových uměleckých záměrů bylo ukázat krásu

v malých věcech každodenního života.“ K expozici se vrátíme v příštím čísle *Rch*.

HEINRICH KULKA VE VÍDNI

■ Ve výstavním centru v Ringturmu Schottenring 30 ve Vídni je do **7. listopadu** přístupná expozice s názvem *Heinrich Kulka (1900–1971). Loosův žák a následovník*.

S využitím nových materiálů z mezinárodních archivů se tvůrci výstavy v Ringturmu, Adolph Stiller, Jan Sapák a Stephan Templ, věnují roli, již hrál Heinrich (Jindřich) Kulka jako žák a poté kolega světoznámého architekta Alfreda Loose. Dokládá, že se stal jeho rovnocenným partnerem, bez kterého by nevznikl dvojům na vídeňském sídlišti Werkbund, módní salon Kníže v Paříži ani Matznerovy textilní prodejny ve Vídni, Khunerova venkovská vila v Payerbachu či Müllerova vila v Praze a řada dalších projektů. Kulka byl také prvním kronikářem Loosova díla.

Podle nejnovějších výzkumů je nyní zřejmé, že Kulku je třeba považovat za spoluautora celé řady projektů, staveb a interiérů, zejména s ohledem na postupný úbytek Loosových sil v důsledku jeho vážné nemoci, kterou provázely měsíce strávené v sanatoriu.

Otevírací doba: pondělí až pátek: 9.00–18.00, vstup zdarma (o státních svátcích zavřeno). Více na airt.at.

DOPADENÍ EICHMANNA V POSTUPIMI

■ Až do **1. února** 2026 je ve Filmovém muzeu v Postupimi přístupná výstava s názvem *Jak chytit nacistu. Operace Finale: Zatčení a soud Adolfa Eichmanna*, která (především mladším ročníkům) představuje příběh odhalení a dopadení Adolfa Eichmanna v Argentině, jednoho z hlavních pachatelů holokaustu, který byl nakonec obviněn a odsouzen v roce 1961 v Jeruzalémě.

Výstava byla původně vytvořena Maltzovým muzeem (USA) ve spolupráci s bývalým agentem izraelské zahraniční tajné služby a Muzeem židovského národa a byla k vidění v letech 2016–2020 na různých místech v USA. Po historicko-vědecké revizi a rozšíření obsahu byla k vidění v Mnichově, nyní v Postupimi. Zahnuje krátké filmy, 70 fotografií a 60 exponátů, včetně map a dokumentů, díky nimž se návštěvníci přenesou do doby počátku 60. let.

DEN ŽIDOVSKÝCH PAMÁTEK

■ Osmý ročník Dne židovských památek v ČR se uskuteční v neděli **10. srpna**. Zcela zdarma nebo za dobrovolné vstupné budou zpřístupněny desítky vybraných židovských památek v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a návštěvníci tak budou mít možnost navštívit hřbitovy a synagogy, které nejsou volně přístupné nebo prošly v posledních letech nákladnou opravou.

Mezi největší lákadla letošního roku patří opět čáslavská synagoga, ve které restaurováním kazetového stropu a vstupních dveří po několika letech vyvrcholila první fáze rekonstrukce. Nově jsou letos do projektu zahrnuty židovské hřbitovy v Drmoulu, Mariánských Lázních, Batelově nebo Příbrami. Pozornost si zaslouží i synagogy v Neveklově a v Písku. Letošní ročník je v některých místech doplněn o doprovodný program, který většinou spočívá v komentovaných prohlídkách, přednáškách či koncertech. Komentované prohlídky proběhnou například v Přerově, Žamberku či Neveklově. Z památek pražského Židovského Města je součástí projektu pouze Jeruzalémská synagoga, na jejíž ženské galerii jsou k vidění dvě stálé expozice podrobně se zabývající právě péčí o židovské památky.

Všechny zapojené objekty budou zdarma nebo za dobrovolné vstupné přístupné od 10.00 do 17.00. Pokud celodenní otevření není z různých důvodů možné, bude památka přístupná alespoň v části uvedeného času. Na stránce <https://sites.google.com/site/denzidovskychpamatek/>, kterou provozuje pražská židovská obec, naleznete mapu lokalit s židovskými památkami a přehled doprovodných programů. ve

KOLEKCE NÁVRAT

■ Předci amerického umělce Noaha Breuera vlastnili textilní továrnu ve Dvoře Králové nad Labem (firma Carl Breuer & Söhne). Na počátku 2. světové války jim byla zabavena, většina členů této židovské rodiny zahynula v koncentračních táborech. Noah Breuer v roce 2016 objevil vzorníky látek rodinné textilky, které jsou součástí depozitáře Uměleckoprůmyslového musea v Praze. Vytvořil výstavní kolekci *Návrat*, v níž propojil současný design a historické vzorníky a která zahrnuje díla z textilu, skla a papíru; její součástí je také vyprávění o rodinné historii. Svou kolekci už představil v několika městech ČR, letos

KULTURNÍ POŘADY

ji **do 14. září** vystavuje v synagoze v Českém Krumlově a **od 26. září do 16. listopadu** v Městském muzeu ve Dvoře Králové nad Labem.

Z výstavy Noaha Breuera.

MAISELOVA SYNAGOGA

■ **Od 1. srpna do 1. září** budete mít jedinečnou příležitost setkat se s izraelskými umělci, jejich tvorbou a třeba si i něco koupit. Měsíc trvající pop-up obchod a kulturní program v Maiselově synagoze představí izraelské umělce a jejich pohled na svět. Obchod je otevřen denně kromě sobot od 9 do 19 hodin, přednášky se konají vždy ve středu od 19 do 21 hodin (v angličtině bez tlumočení).

■ 6. srpna: *Modlitba a moc. Hlasy židovských žen*. Přednášející: Dr. Aliza Lavie, autorka, sociální podnikatelka a bývalá poslankyně Knesetu, moderuje rabín David Maxa. Seznámíte se s příběhem Fanny Neuda, autorky sbírky modliteb *Hodiny zbožnosti*.

■ 13. srpna: *Formování nového Izraele*. Přednášející: profesor Sheizaf Rafaeli, prezident Shenkar College of Engineering, Design and Art (Tel Aviv). Jak může design pomoci znovu vybudovat národ? Od představitelů prestižní izraelské umělecké školy se dozvíte, jak izraelské umění reaguje na krizi.

■ 20. srpna: *Budování mostů: Česko-izraelská ekonomická partnerství*. Přednášející: Ory Weihs, spoluzakladatel Shalem Endowment Fund, zástupce Tachles VC a další hosté.

■ Vstup na přednášky bude zpoplatněn, vstupenky bude možné zakoupit v systému Colosseum.

ŠTETL FEST 2025

■ Čtvrtý ročník mezinárodního multižánrového festivalu židovské kultury ŠTETL FEST se uskuteční ve dnech **27.–31. srpna** v Brně a na řadě míst spojených s židovskou historií a opět propojí brněnské i celostátní instituce.

Hlavním tématem festivalu bude konfrontace s 80. výročím konce druhé světové války, proto má letos podtitul „Konec války?“. Zajímá nás nejenom, zda se dokážeme z historie poučit, ale také jaký vliv mají na společnost války současné, jaké mechanismy válku spouštějí a zda lze válce předcházet. Tyto otázky nás v rámci hlavního tématu zavedou mimo jiné do Norska, kde díky organizaci Nansenova pomoci našly útočiště některé z brněnských osobností – architekt Otto Eisler, psychiatr Leo Eitinger nebo aktivistka Nora Lustigová. Připomeneme si je při přednáškách a besedách, při pokládání Kamenů zmizelých nebo architektonických procházkách.

Téma „Konec války?“ obsahuje nejen otázky válečné, ale stejnou měrou i ty mírové – co dělat, když válka skončí? Kde a v čem nalézat naději a je možné odpustění? Jednou z důležitých dramaturgických linek programu bude připomínka osobnosti brněnského poválečného rabína Richarda Federa. Programový blok soustředěný kolem celostátní literárně-výtvarné soutěže „Srdce je oheň“ navazující na dětskou časopiseckou tvorbu v terezínském ghettu bude představen v Institutu Paměti národa Brno.

Výjimečnou pozornost chceme věnovat swingu, s ním spojené odbojové aktivitě, a terezínské skupině Ghetto Swingers, jejíž zakladatel Eric Vogel vyrůstal a až do deportace roku 1942 žil v Brně. Duchovní autoritou letošního ročníku se stane rabín Levi Cooper, který bude přednášet o liberalizaci ortodoxního náboženství. Téma judaismu doplní i dvě liberální rabínky. Každoroční „Návraty do Brna“ budou letos věnovány rodině textilního průmyslníka Felixe Engelsmanna a jeho brněnskému odkazu.

Hudební program zajistí opět několik domácích i zahraničních kapel a orchestrů různých žánrů v čele se swingovými Melody Makers. Festival jako vždy sleduje židovskou tradici a jeho nedílnou součástí opět budou komunitní akce – zapalování šabatových svíček nebo společná havdala.

Podrobný program naleznete na www.stetl.cz.

NFOH VÝBĚROVÉ ŘÍZENÍ

■ Nadační fond obětem holokaustu vyhláší výběrové řízení v programech Péče, Připomínka, Obnova, Bezpečnost, Budoucnost a podprogramu Naše Budoucnost. Uzávěrka je **30. září 2025**.

V programu Péče se budou rozdělovat 4 195 055 Kč z dotace MK ČR a přijatých darů z veřejné sbírky. Maximální částka požadavku není stanovena.

V programu Připomínka se budou rozdělovat 3 000 000 Kč. Maximální částka požadavku není stanovena. V programu Obnova je k rozdělení 14 000 000 Kč a maximální částka, o kterou lze žádat, není stanovena. V programu Bezpečnost se bude rozdělovat 7 104 391 Kč a maximální částka rovněž není stanovena. V programu Budoucnost bude k rozdělení 1 500 000 Kč a maximální částka požadavku je 100 000 Kč. V podprogramu Naše Budoucnost se bude rozdělovat 1 083 643 Kč, maximální částka na požadavek je 300 000 Kč.

Žádosti se podávají prostřednictvím systému Grantys na adrese <https://nfoh-granty.cz/login>. Systém bude otevřen v den uzávěrky do 22 hodin. Odkazy na grantová pravidla jsou součástí výzev v Grantysu a také si je můžete stáhnout na <https://fondholocaust.cz/novinky/vyhlaseni-vyberoveho-rizeni-pro-projekty-v-roce-2026/>. Rovněž zde najdete Manuál pro žadatele. V případě jakýchkoli dotazů nás neváhejte kontaktovat. NFOH připravuje začátkem září seminář pro žadatele. Termín bude upřesněn.

Kontakty: info@fondholocaust.cz; tel. č.: 224 261 615, 224 261 573.

SLAVNOSTNÍ ODHALENÍ PAMĚTNÍ DESKY

■ Dne **18. září** od 17 hodin se na nádvoří Pinkasovy synagogy v Praze uskuteční slavnostní znovuoživení pamětní desky Spravedlivým mezi národy.

Ocenění Spravedlivý mezi národy připomíná ty, kdo během holokaustu neváhali a riskovali životy, aby chránili své židovské přátele, sousedy, známé... Jsou mezi ni i lidé z Čech a Moravy. Na původní pamětní desce na nádvoří Pinkasovy synagogy je uvedeno 115 jmen těchto našich spoluobčanů, ve skutečnosti jich však bylo více. Veřejně prospěšný spolek na podporu osob dotčených holokaustem vyhlásil sbírku pro obnovení památníku a doplnění chybějících jmen. Sběrka byla úspěšná a všem dárcům patří velký dík.

VÝZVY, ZPRÁVY INZERCE

Na odhalení vás přivítá paní Pavla Niklová, ředitelka Židovského muzea v Praze, a promluví několik osob, jichž se téma Spravedlivých bytostně týká. Slavnosti se zúčastní sochař Jaroslav Róna s manželkou Lucií, kteří vytvořili rozšíření původní desky. *fb*

ŠVÉDSKÁ ZÁCHRANA

■ V krásném prostředí zahrad Velvyslancectví Švédska v Praze se v půli června konalo slavnostní zahájení výstavy s názvem Švédská záchrana. Výstava se věnuje osudům obyvatel Československa, kterým se podařilo přežít 2. světovou válku díky švédské pomoci. Útočiště tak našla řada politických uprchlíků ze Sudet, později Židů a následně, s koncem války, také přeživších z koncentračních táborů.

Výstavní projekt, který podpořil NFOH, připravilo Oddělení skandinavistiky ÚGS Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (Skandinavistika FF UK) v roce 2025 pod vedením Venduly V. Hingarové. Je dostupný on-line na adrese www.svedskazachrana.cz.

TEMATICKÝ ROK OTY PAVLA

■ Radnice Prahy 10 vyhlásila letošní osobností roku Otu Pavla – významný český autor, jenž se narodil před 95 lety, 2. července 1930, byl s městskou částí spjat, neboť od roku 1956 až do své smrti v roce 1973 bydlel v Říčanské ulici 3 na Vinohradech. Na tomto domě byla také nedávno umístěna jeho pamětní deska.

K výročí narození pořádá Praha 10 řadu akcí, mnohé se uskuteční na podzim. Mj. to bude filmová projekce absolventských filmů FAMU z děl Oty Pavla: *Smrt krásných srnců* v režii Vladimíra Mertvy a *Kapři pro wehrmacht* v režii Karla Smyczeka. Projekce se koná **12. října** od 17.00 v kině Pilotů, vstup zdarma, vstupenky lze vyžvednout od 1. září. (Celý program viz Praha10.cz/otapavel.)

LIBEŇSKÁ SYNAGOGA

■ V synagoze na Palmovce lze dne **14. srpna** od 20.30 navštívit benefiční koncert skupiny Severní nástupišť, která zahraje ve prospěch organizace Borůvka

Praha o. p. s., jež pomáhá lidem s tělesným postižením. Dne **1. a 2. září** od 20.00 se koná repríza dramatizace rozhlasové hry Karola Sidona z roku 1968 *Dvoji zákon* v režii Eliáše Gaydečky.

PÉČE O NÁHROBKY

■ Prosíme všechny, kdo vlastními silami pečují o náhrobky a hrobová místa na Novém židovském hřbitově v Praze nebo tuto službu zprostředkovaně zajišťují, aby kontaktovali Technickou správu hřbitova. Vedeme evidenci péče a tato informace nám pomůže předejít případným nedorozuměním při pravidelné údržbě celého hřbitovního areálu. Obracet se na nás můžete samozřejmě i s jinými připomínkami. Kontakt: sbh.sekretariat@matana.cz.

ZEMŘELA RUTH REISEROVÁ

Dne 3. července zemřela v New Yorku ve věku 99 let paní Ruth Reiserová, rozená Freundová. Narodila se v Praze v roce 1926. Po německé okupaci byla spolu s rodiči vyhnána z domova a musela se nastěhovat do menšího sdíleného bytu. V roce 1943 byla celá rodina deportována do Terezína. Tam Ruth pracovala jako zdravotní sestra a k jejím pacientům patřil i její budoucí manžel, Arnošt Reiser. Roku 1944 byla deportována do Osvětimi. Nakonec se ocitla v transportu do Lenzingu, pobočného tábora Mauthausenu, a zde ji osvobodila americká armáda.

V roce 1947 se provdala za Arnošta a společně začali nový život v Praze. Našla si práci v lékařské laboratoři. Komunistický režim se však 50. letech stal tak nesnesitelným, že se manželé, nyní již s dvěma malými dětmi, rozhodli uprchnout na Západ. Utekli tak, že se jim podařilo připojit se k automobilovému zájezdu do NDR, který organizoval Svazarm, a v noci tajně nastoupili na trajekt do Dánska. V přístavu pak i s dětmi skočili přes palubu.

Nakonec se rodina usadila v Anglii, kde Ruth opět pracovala v nemocničních laboratořích. Roky v Anglii byly šťastné. V roce 1984 nastoupil Arnošt jako ředitel do nového institutu zobrazovací techniky na Brooklyn Polytechnic (později součást NYU) v New Yorku. Ruth začala také znovu: jejím působištěm se stalo oddělení asijského umění Metropolitního muzea.

Arnošt zemřel v roce 2015 ve věku 95 let. Ruth zemřela o 10 let později a i ve vysokém věku si stále dokázala užívat života a mnoha přátel. *Pavel Reiser, syn*

ŽNO BANSKÁ BYSTRICA

Srdečne blahoželáme našim členom, ktorí v mesiaci **august** slávia sviatok svojich narodenín: pán Juraj Turčan, nar. 9.8. – 87 rokov; pán Ervín Dolný, nar. 14.8. – 76 rokov; pán Ladislav Welward, nar. 17.8. – 89 rokov, a pani Lucia Strapková, nar. 27.8. – 50 rokov. Všetkým úprimne prajeme veľa zdravia, spokojnosti a pohody.

Ad mea veesrim šana!

Úmrtie

So smútkom oznamujeme, že 24. mája zomrel vo veku 82 rokov pán MUDr. Peter Galát. Nech je jeho duša zviazaná do zväzku večného života.

Zichrono livracha.

ŽNO BRATISLAVA

V **augustu** oslávia narodeniny: pán MUDr. Vladimír Cupaník – 76 rokov; pani Barbara Davidson – 55 rokov; pán Juraj Drobny – 85 rokov; pán Ondrej Engel – 79 rokov; pani Mgr. Viera Fischerová – 82 rokov; pán Egon Gál – 85 rokov; pani MUDr. Soňa Händlerová – 75 rokov; pán PhDr. Ivan Kamenec – 87 rokov; pani Mgr. Martina Kotúčková – 55 rokov; pani Eva Kozmová – 88 rokov; pán Ing. Pavol Lager – 77 rokov; pani Žaneta Maklaková – 86 rokov; pani Mariana Maruniaková – 79 rokov; pani Daniela Mokrá – 74 rokov; pán Miroslav Palúch – 73 rokov; pán Igor Reich – 74 rokov; pani Ing. Eva Skalická – 74 rokov; pán MUDr. Pavel Unger – 74 rokov, a pán Igor Zelina – 79 rokov.

Ad mea veesrim šana!

ŽO BRNO

V **srpnu** oslaví narodeniny: pani Tereza Hoikhman Balbinderová, nar. 1.8. – 40 let; pani Maya Harel, nar. 5.8. – 42 let; pani Veronika Klaudie Flasarová, nar. 8.8. – 24 let; pani Milena Schwoiserová, nar. 12.8. – 69 let; pan Tadeáš Natanael Selinger, nar. 13.8. – 26 let; pan Benjamin Samuel Ondra, nar. 15.8. – 29 let; pani Zuzana Prudilová, nar. 17.8. – 70 let; pan Ido Sadeh, nar. 25.8. – 36 let; pan Peter Fischer, nar. 29.8. – 79 let, a Aurélie Matysková, nar. 30.8. – 9 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽO DĚČÍN

V **srpnu** oslavujú: pan Jakub Bořkovec; pani Isabela Santusová; pan MUDr. Bohumil Skála, Ph.D., a pani Elisa Spěvákova.

Ad mea veesrim šana!

ŽO KARLOVY VARY

V **srpnu** oslaví narodeniny pani Hana Janečková, nar. 17.8. – 70 let. Přejeme jí pevné zdraví a pohodu.

Ad mea veesrim šana!

ZPRÁVY Z OBCÍ

ŽNO KOŠICE

Blahoželáme našim členom, ktorí v mesiaci **august** oslávia narodeniny: pán Juraj Adamec – 73 rokov; pán PhDr. Ivan Kamenský – 84 rokov; pán Ľudovít Laufer – 83 rokov; pani PhDr. Jana Teššerová – 77 rokov; pani Katarína Masarovičová – 74 rokov; pani MUDr. Katarína Ackermannová – 67 rokov, a pani Eva Skljarszka – 99 rokov.

Ad mea veesrim šana!

ŽO LIBEREC

V **srpnu** oslaví narodeniny pani Kateřina Burešová, nar. 8.8. – 75 let. Přejeme jí pevné zdraví a pohodu.

Ad mea veesrim šana!

ŽO OLOMOUC

V **srpnu** oslavujú: pan Bronislav Buček, nar. 21.8. – 47 let; pan Jindřich Buxbaum, nar. 30.8. – 72 let; pani Simona Dorazilová, nar. 7.8. – 53 let; pani Jaroslava Gregorová, nar. 24.8. – 79 let; pan Milan Hein, nar. 13.8. – 79 let; pan Šimon Hrbek, nar. 30.8. – 30 let, a pani Miluška Ottová, nar. 19.8. – 82 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽO OSTRAVA

V **srpnu** oslaví narodeniny: pan David Markovič – 45 let; pani Lucie Macurová – 50 let; pani Věra Vlasáková – 79 let; pani Lidia Kohoutková – 85 let; pan Rudolf Gross – 79 let; pan Vladislav Roman – 78 let; pani Milada Filipová – 51 let, a pani Drahomíra Nicielníková – 80 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽO PLZEŇ

V **srpnu** oslaví narodeniny naši členové: pan Jan Růžicka – 50 let; pan Karel Šubrt –

76 let; pan Radek Uhel – 50 let, a pani Jindřiška Weiniger – 74 let.

Dále naše gratulace k narozeninám míří nejen naši nejstarší člence, pani Evě Válkové, jež letos oslaví 96 let, ale i našemu nejmladšímu členu, Jakubu Moudrému, k jeho 3. narozeninám. Všem oslavencům přejeme hodně zdraví, štěstí a osobní spokojenosti.

Ad mea veesrim šana!

ŽO PRAHA

V **srpnu** oslaví narodeniny: pan František Bányai, nar. 16.8. – 78 let; pan Alexandr Bykov, nar. 22.8. – 76 let; pan Svatopluk Cibulka, nar. 28.8. – 81 let; pani Eva Čepelková, nar. 15.8. – 91 let; pani Jana Dubová, nar. 30.8. – 99 let; pani Věra Egermayerová, nar. 14.8. – 85 let; pani Zuzana Ledvinová, nar. 5.8. – 95 let; pan Eduard Quitt, nar. 7.8. – 78 let; pan Karol Sidon, nar. 9.8. – 83 let; pan Milan Singer, nar. 8.8. – 77 let; pani Helena Stern, nar. 5.8. – 75 let; pani Ludmila Topinková, nar. 22.8. – 81 let; pani Daniela Hana Viktorjeniková, nar. 1.8. – 77 let; pan Peter Vítek, nar. 26.8. – 79 let; pan Petr Vogel, nar. 12.8. – 88 let; pan Igor Wasserberger, nar. 1.8. – 88 let; pan Charles Wiener, nar. 15.8. – 85 let, a pan Michael Wiener, nar. 15.8. – 85 let.

Ad mea veesrim šana!

Úmrtí

Se smutkem oznamujeme, že v neděli 8. června zemřela ve věku 91 let pani Henrieta Lineckaja. Se zesnulou jsme se rozloučili v obřadní síni na Novém židovském hřbitově v Praze. Nechť je její duše přijata do svazku večného života! *Zichrona livracha.*

Je naší smutnou povinností vám oznámit, že v pátek 11. července zesnul pan Jiří Baum. Nechť je jeho duše přijata do svazku večného života!

Zichrono livracha.

ŽNO PREŠOV

V mesiaci **augustu** oslávia svoje narodeniny: pán Ing. Albín Bázler – 77 rokov; pani PhDr. Eva Mariana Fusková – 78 rokov; pán PaedDr. Peter Chudý – 75 rokov; pani MUDr. Katarína Kriššáková – 74 rokov; pani Valéria Oltznauerová – 85 rokov, a pán Ing. Denis Tomko – 54 rokov. Oslávencom prajeme veľa šťastia, spokojnosti a hlavne pevné zdravie.

Ad mea veesrim šana!

ŽO TEPLICE

V **srpnu** oslaví narodeniny: pan Tomáš Pulc, nar. 20.8. – 56 let, a pan Michal Lebovič, nar. 13.8. – 62 let.

Ad mea veesrim šana!

ZAČÁTEK POZEMNÍ OPERACE

Ministři zahraničí 30 zemí včetně Velké Británie, Japonska a Francie zveřejnili v pondělí 21. července společné prohlášení, v němž vyzývají izraelskou vládu k ukončení bojů a zrušení omezení toku humanitární pomoci do Gazy, odsoudili také „nelidské zabíjení civilistů“, kteří hledali pomoc na místech humanitárního výdeje jídla organizace Gaza Humanitarian Foundation. Izraelské ministerstvo zahraničí odpovědělo: „Všechna prohlášení a všechny nároky by měly být směřovány na jedinou stranu odpovědnou za neuzavření dohody o propuštění rukojmích a příměří: Hamás, který tuto válku začal a prodlužuje ji.“

Téhož dne izraelská armáda (IDF) poprvé od začátku současné války spustila pozemní operaci, a to v Dajr al-Balahu v centrální části Pásma. Předpokládá se, že teroristické hnutí Hamás v tomto městě drží zbývající rukojmí, padesát lidí, z nichž polovina by mohla ještě žít.

HARVARD VS. TRUMP

Federální soudkyně Allison Burroughsová v Bostonu (před začátkem jednání upozornila, že je židovského původu) 21. července vyslechla argumenty v pozorně sledovaném případu mezi Harvardovou univerzitou a Trumpovou administrativou ohledně zmrazení výzkumných prostředků ve výši přes dvě miliardy dolarů. Spor vychází z tvrzení, že univerzita nedostatečně reagovala na antisemitismus na kampusu. Slyšení bylo klíčovým momentem v právním sporu, který se odehrává na pozadí širšího napětí mezi federální vládou a elitními univerzitami ohledně jejich přístupu k antisemitismu a propalestinskému aktivismu po útocích Hamásu na Izrael loni v říjnu, je však vnímán i jako snaha omezit celkovou nezávislost těchto učilišť.

Harvard tvrdí, že rozhodnutí administrativy porušuje první dodatek Ústavy Spojených států a zákon o občanských právech, a uvádí, že zmrazení financování narušilo přes 950 výzkumných projektů, z nichž mnohé nesouvisí s životem na kampusu, včetně výzkumu rakoviny, neurodegenerativních onemocnění a biologických hrozeb.

ÚTOK V GRENOBLU

Byt rabína Yhii Lahianiho a jeho rodiny v Grenoblu na jihovýchodě Francie byl v sobotu 5. července večer zcela zničen žhářským útokem. Požár vypukl krátce poté, co rodina odešla do synagogy, pár minut před výbuchem byli v bytě ještě lidé. Vyšetřovatelé údajně našli stopy hořlaviny

ZPRÁVY ZE SVĚTA

Židovská čtvrť v Amsterdamu.

a sousedův syn viděl mladíky, jak krátce před požárem házeli před domem nějaké předměty. Rabinova dcera Sarah Perets Lahianiová vyjádřila svou frustraci nad tím, že francouzské úřady odmítají kvalifikovat útok jako antisemitský. „Stále mluví jen o ‚žhářství‘, ale nikdo nechce použít slovo ‚antisemitismus‘.“

IRSKO: NÁVRH ZÁKONA

Irsko by se mohlo stát prvním členským státem Evropské unie, který zakáže dovoz zboží z židovských komunit v Judeji, Samaří a východním Jeruzalémě, které irští zákonodárci považují za produkty izraelských osad na „okupovaných“ palestinských územích. Dublinský parlament má přijmout zákon „izraelské osady (zákaz dovozu zboží) 2025“, a to navzdory silné kritice ze strany místních a zahraničních židovských organizací, které varují před negativními dopady, které by to mělo jak na Židy, tak na Palestince.

Maurice Cohen, předseda rady židovských obcí Irska, varoval, že zákon by ještě prohloubil antisemitismus v zemi. „V Irsku není slyšet žádný izraelský hlas. Kdo se o to pokusí, riskuje izolaci.“

FESTIVAL V GLASTONBURY

Během vystoupení punkrapového dua Bob Vylan na jednom z největších hudebních festivalů na světě v Glastonbury na jihozápadě Británie se z pódia a v přenosu BBC ozvalo skandování Death to the IDF. Premiér Keir

Starmer několik hodin po incidentu kritizoval „odporný nenávistný projev, jež nelze ospravedlnit“, a prohlásil, že je „nepřijatelné“, že podobný vzkaz byl vysílán živě veřejnoprávní BBC. „Chceme vědět, jak bylo možné tyto záběry odvysílat bez cenzury. Je to otázka veřejné odpovědnosti.“

Incident je považován za vážný: jednak pro samotný festival, ale hlavně pro politickou a mediální debatu v zemi o roli veřejnoprávních médií při zajišťování rovnováhy mezi svobodou projevu a ochranou před podněcováním k nenávisti.

BUDOUCNOST V AMSTERDAMU

Židovské muzeum v Amsterdamu představilo nový dlouhodobý program zahájením dvou výstav: *Imagining Futures a Photo League: New York 1936–1951*. Projekt má zahrnovat celou židovskou čtvrť města a zabývat se řadou témat v rámci mnoha akcí, publikací či on-line prostoru.

Imagining Futures. Síla myslet na budoucnost v nejistých časech je instalace vytvořená ve spolupráci s izraelským designérem Mushonem Zer-Avivem. Jsou v ní zaznamenána setkání s lidmi žijícími v Nizozemsku, kteří mají příbuzné v Izraeli, Gaze nebo na Západním břehu Jordánu. Na workshopu uvažovali o budoucnosti v Amsterdamu, představili si svět, v němž doufají, takový, jehož se bojí. Ve druhé části může návštěvník sepsat své obrazy budoucnosti.

Výstava *Photo League: New York 1936–1951* vznikla ve spolupráci s Howard Greenberg Gallery v New Yorku a představuje práci skupiny avantgardních fotografů (z nichž mnozí byli Židé). (am)

רוש חודש
ROŠ CHODES

Vydává Federace židovských obcí v ČR, Maiselova 18, 110 01 Praha 1, IČO: 00438341, www.fzo.cz. Redakce a administrace: Izraelská 1, 130 00 Praha 3, telefon/fax 226 235 217, e-mail: roschodes@sefer.cz. Redakce: Alice Marxová (šéfredaktorka), Jiří Daniček. Sekretariát a výtvarná spolupráce: Anna Tomášková. Vychází měsíčně, nevyžádané rukopisy se nevracejí. Číslo indexu 47 680. Předplatné zajišťuje jménem vydavatele společnost SEND Předplatné, spol. s r. o. (www.send.cz; call centrum 225 985 225; mobil 777 333 370; e-mail: send@send.cz). Předplatné pro Slovensko: MAGNET press Slovakia, s. r. o., P. O. Box 169, 830 00 Bratislava, tel.: 00421-2-67201931-33, fax: 00421-2-67201910 (20,30), e-mail: predplatne@press.sk. Předplatné do zahraničí a v elektronické podobě vyřizuje administrace Roš chodes. MKČR E922, ISSN 121074 68. Toto číslo vychází 1. 8. 2025.

Cena 50 Kč (2,20 €)